

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра теорії літератури та зарубіжної літератури

На правах рукопису

Яйчук Наталія Анатоліївна

ВИВЧЕННЯ ЯПОНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ

Спеціальність: 014 Середня освіта
(Українська мова і література)

Освітньо-професійна програма Середня освіта. Українська мова та
література. Світова література

Робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:
Пашук Олена Вікторівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії
літератури та зарубіжної
літератури

Рекомендовано до захисту
на засіданні кафедри теорії літератури
та зарубіжної літератури
(протокол № 5 від 18.11.2025 р.)
Завідувач кафедри _____ проф. Романов С. М.

АНОТАЦІЯ

Яйчук Н. Вивчення японської літератури в шкільному курсі. – Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра. Спеціальність: 014 Середня освіта (Українська мова і література). Освітньо-професійна програма Середня освіта. Українська мова та література. Світова література. – Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2025. 61 с.

Вивчення японської літератури в українських школах має значну освітню та культурну цінність. Вона не лише знайомить з унікальністю іншої культури, іншою картиною світу, мисленням східної людини, а й розширює світогляд учнів та сприяє міжкультурному діалогу. Японська культура формувалася під впливом різних філософських та релігійних систем (синтоїзм, буддизм, конфуціанство, даосизм), що, власне, і визначило її цінності. Для людини Сходу надзвичайно важливими є гармонія з природою та світом, інтроспекція та самовдосконалення. Велика увага приділяється естетиці – культ краси, простота, символізм та витонченість у всіх аспектах життя та мистецтва. Така література завдяки своїй вишуканості, чуттєвості та ліризму розвиває естетичний смак школярів.

Аналіз модельних навчальних програм із зарубіжної літератури Міністерства освіти і науки України засвідчив різний ступінь заглиблення у тему. Саме тому існують відмінності у переліку творів японської літератури, пропонованих до вивчення. Та все ж заслугою цих програм є те, що японська література в них представлена різножанрово: від вивчення фольклорних текстів плавний перехід до поезії, а згодом до прози, що вимагає більшого досвіду та концентрації уваги учнів. Виокремлено ключові постаті японської літератури, що мають світове значення – Мацуо Басьо, Рюноске Акутагава, Ясунарі Кавабата та ін. Незначним недоліком усіх програм є те, що поза увагою укладачів опинилася японська драматургія, яка є не менш цікавою та глибокою своїми сенсами.

Мета роботи – з'ясувати специфіку та освітньо-виховну цінність японської літератури у шкільному курсі, окреслити засади подання такого матеріалу на уроках та запропонувати ефективні методичні підходи до його вивчення і засвоєння.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному, системному підході до розуміння і викладання японської літератури. Також розроблено методичні рекомендації щодо роботи вчителя з малознаним в українській школі матеріалом, що дозволяє формувати в учнів нові компетентності. Зокрема запропоновано нові методичні прийоми вивчення як окремих жанрів – казка, хайку, оповідання, так і конкретних персоналій. Активно залучаються інформаційно-комунікативні технології, що забезпечують цифрову компетентність та роблять уроки більш цікавими та змістовними. Це і створення мультимедійних презентацій, карти подорожей, візуальних проєктів, віртуальних екскурсій, онлайн-дошок та кросвордів. Серед нетрадиційних методів навчання особливо дієвими будуть дискусія, групова робота, літературний суд, інсценізації, рольові ігри та ін.

Вивчення японської літератури розвиває також міжпредметні зв'язки, адже вона тісно пов'язана з історією, культурою, мистецтвом та філософією країни. У поєднанні із традиційними методами це дозволяє зробити освітній процес захопливим, глибоким і незабутнім.

Ключові слова: японська література, жанр, казка, хайку, підтекст, специфіка, модернізм, екзотика.

ANNOTATION

Yaychuk N. Study of Japanese literature in the school course. – Master's thesis for obtaining a master's degree. Specialty: 014 Secondary education (Ukrainian language and literature). Educational and professional program Secondary education. Ukrainian language and literature. World Literature. - Volyn National University named after Lesya Ukrainka. Lutsk, 2025. 61 p.

Studying Japanese literature in Ukrainian schools has a significant educational and cultural value. It not only introduces the uniqueness of another culture, another outlook on the world, mentality of Eastern people, but also broadens students' worldview and contributes to cross-cultural communication. Japanese culture was formed under the influence of various philosophical and religious systems (Shintoism, Buddhism, Confucianism, Daoism), which in fact, determined its value. Harmony with nature and the world, introspection and self-improvement are essential for Japanese person. They pay a lot of attention to aesthetics - cult of beauty, simplicity, symbolism and refinement in all aspects of life and art. Such literature, thanks to its elegance, sensuality and lyricism develops students' aesthetic taste.

The analysis of the model curricula for foreign literature from the Ministry of Education and Science of Ukraine has revealed varying degrees of depth in the topic. That is why there are differences in the list of Japanese literary works proposed for study. Yet, the merit of these programs lies in the fact that Japanese literature is presented in a multi-genre manner: from studying folklore texts, there is a smooth transition to poetry, and later, to prose, which requires greater experience and concentration from students. Key figures of Japanese literature of global significance have been highlighted - Matsuo Bashō, Ryūnosuke Akutagawa, Yasunari Kawabata and others. A minor shortcoming of all the programs is that Japanese dramaturgy, which is no less fascinating and profound in its meanings, has remained outside the compilers' attention.

The purpose of the work is ascertain specificity and educational-upbringing value of Japanese literature within the school curriculum, to outline the principles of presenting such material in lessons and suggest effective methodical approaches for its studying and assimilation.

Scientific novelty of the research lies in a comprehensive, systematic approach to the understanding and teaching of Japanese literature. Also methodical recommendations for teachers working with little-known material in Ukrainian schools, which enable the formation of new students' competencies, are developed. In particular, new methodical techniques of studies have been proposed in both individual genres, such as fairy-tale, haiku, story, and specific literary figures. Information and communications technologies are actively involved, ensuring digital

competence and making lessons more interesting and meaningful. This includes creating multimedia presentations, travel maps, visual projects, online boards and crosswords. Among the non-traditional teaching methods such as discussion, group work, literary trial, dramatization, role-playing games and others will be particularly effective.

Studying Japanese literature also develops interdisciplinary links, because it is closely connected with the history, culture, art and philosophy of the country. In combination with traditional methods this makes the educational process engaging, profound and unforgettable.

Key words: Japanese literature, genre, fairy tale, haiku, subtext, specificity, modernism, exoticism.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ЯПОНСЬКА ЛІТЕРАТУРА У ПРОГРАМАХ МОН.....	10
Висновки до розділу 1.....	13
РОЗДІЛ 2. ЕКЗОТИЧНІСТЬ СХІДНОЇ КУЛЬТУРИ.....	14
2.1. Культура Сходу: ціннісні орієнтири.....	14
2.2. Особливості японської літератури: жанрова система, мотиви, художні засоби.....	17
Висновки до розділу 2.....	21
РОЗДІЛ 3. НАЦІОНАЛЬНИЙ КОЛОРИТ ЯПОНСЬКИХ КАЗОК.....	22
3.1. Японська народна казка: генеза та поетика.....	22
3.2. Вивчення японської народної казки «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик» в закладах ЗЗСО.....	24
3.3. Японська / українська казка: компаративний аспект (Іссумбосі – Хлопчик-Мізинчик).....	28
Висновки до розділу 3.....	30
РОЗДІЛ 4. ФІЛОСОФІЯ ЖАНРУ ХАЙКУ У ПОЕТИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ ЯПОНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ.....	31
4.1. Генеза і поетикальні особливості хайку.....	31
4.2. Естетичні категорії поетики Мацуо Басьо.....	34
Висновки до розділу 4.....	37
РОЗДІЛ 5. ВИВЧЕННЯ ЯПОНСЬКОЇ ПРОЗИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ.....	39
5.1. Мала проза Рюноске Акутаґави: теми, мотиви, новаторство.....	39
5.2. Самобутність японської культури у творчості Ясунарі Кавабати («Тисяча журавлів»).....	46
Висновки до розділу 5.....	51
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	57

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Вивчення японської літератури в шкільному курсі визначається низкою чинників, пов'язаних із унікальністю японської культури, глобалізацією, міжкультурними зв'язками тощо. Через ознайомлення з літературою, філософією, естетикою японського народу формується міжкультурна компетентність, що є надзвичайно важливим у сучасному світі. Окрім того японська література є унікальною як у своїх формально-жанрових пошуках (хайку, танка), так і ідейно-тематичних. Японська культура має величезний вплив на сучасний світ. Витоки популярності аніме, коміксів манга, кінематографу слід шукати у фольклорі, літературі, які є першоджерелом багатьох сюжетів, образів і світоглядних ідей. Дослідження також актуалізує необхідність розробки нових, ефективних методик викладання складної для розуміння східної літератури в умовах обмеженої кількості годин у шкільному курсі.

Мета роботи – з'ясувати специфіку та освітньо-виховну цінність японської літератури у шкільному курсі, окреслити засади подання такого матеріалу на уроках та запропонувати ефективні методичні підходи до його вивчення і засвоєння.

Реалізація мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати сучасні програми із зарубіжної літератури з окремою увагою до авторів і творів японської літератури;
- виокремити особливості японського художнього письма у його відповідності європейським літературним канонам;
- визначити педагогічну доцільність та переваги введення творів конкретних японських авторів (М. Басьо, Р. Акутагави, Я. Кавабати) до шкільної програми;
- розробити конкретні методичні рекомендації та дидактичні матеріали для ефективного викладання японської літератури в середній школі;

- показати вплив японської літератури на формування основних компетентностей учнів, їх естетичного смаку та морально-етичних цінностей.

Об'єктом дослідження є твори японської літератури, представлені у шкільному курсі зарубіжної літератури.

Предметом дослідження магістерської роботи є специфіка японської літератури та, відповідно, зміст, форми та методи її шкільного вивчення.

Методологія дослідження. Для реалізації поставленої мети та розв'язання визначених завдань задіяно як загальнонаукові методи дослідження (аналіз, синтез, порівняння, опис, систематизація, інтерпретація), так і суто літературознавчі: порівняльно-історичні, культурно-історичні, біографічні, а також методи інтертекстуального та інтермедіального аналізу.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному, системному підході до розуміння і викладання японської літератури. Також розроблено методичні рекомендації щодо роботи вчителя з малознаним в українській школі матеріалом, що дозволяє формувати в учнів нові компетентності.

Теоретичне значення магістерської роботи полягає в тому, що матеріали дослідження можна використовувати для розширення та поглиблення теоретичних знань з японської літератури.

Практичне значення. Результати дослідження можна використовувати в історико-літературних курсах та спеціальних курсах із вивчення японської літератури.

Апробація результатів. Проміжні результати та загальна концепція роботи були обговорені на кафедрі теорії літератури та зарубіжної літератури ВНУ ім. Лесі Українки та на «Днях науки» (травень, 2025).

За матеріалами дослідження здійснено публікацію: Яйчук Н., Пашук О. Екфразис у новелі Акутагави Рюноске «Муки пекельні». *Scripta manent: молодіжний науковий вісник факультету філології та журналістики* : зб. наук. пр. ; Вип. 12 / уклад. Л. Б. Лавринович. Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2025. С. 70–74.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, п'яти розділів із підрозділами, висновків та списку використаних джерел, який налічує 51 позицію. Загальний обсяг роботи – 61 с.

РОЗДІЛ 1

ЯПОНСЬКА ЛІТЕРАТУРА У ПРОГРАМАХ МОН

Вивчення зарубіжної літератури у шкільному курсі вкрай необхідне, оскільки знайомить учнів з іншими країнами та культурами крізь призму художніх творів, вчить їх цінувати «своє» (рідне, національне) і поважати «чуже». Зарубіжна література сприяє культурному зближенню України з іншими державами – Європи, Америки, Сходу і є важливим чинником духовного розвитку дитини, не лише як патріота своєї Батьківщини, а й особистості, відкритої до здобутків інших народів.

Одним із пріоритетів викладання предмета «Зарубіжна література» – полікультурність, що передбачає вивчення художніх текстів різних націй у контексті розвитку світової літератури. Модельні навчальні програми для текстуального вивчення пропонують художні твори, які відповідають психологічним та інтелектуальним можливостям школярів, а також їхнім культурним інтересам і вподобанням. Знайомство з літературою інших країн розширює кругозір учнів та сприяє їхньому загально-освітньому розвитку.

У 2018 році у закладах загальної середньої освіти почалася реформа «Нова українська школа», яка передбачає реорганізацію шкільної освіти, розробку нових програм та нові критерії оцінювання. Тож на сайті МОН представлено навчальні програми як старого зразка, що ще діють у старшій школі, так і нові, зорієнтовані уже на НУШ.

Для розуміння того, як широко представлена японська література в шкільному курсі, нами було проаналізовано низку навчальних програм, затверджених МОН України. Для Нової української школи пропонується модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти у редакції 2023 року (авторства Ніколенко О. та ін.) [25]. Програма містить обов'язковий і варіативний компоненти. Обов'язковий компонент складають класичні та сучасні художні твори, які строго передбачені для вивчення. Варіативний компонент пропонує ті художні тексти, які можуть вивчатися додатково за бажання учителя та відповідно до інтересів учнів. Варто

ззначити, що у програмі особлива увага звертається на порівняльний аспект – використання компаративістики (порівняння художніх творів різних національних культур), інтермедіальності (зіставлення літературних творів і творів інших видів мистецтва), зіставлення оригіналу і перекладу.

Згідно з Державним стандартом базова середня освіта охоплює два цикли – 5-6 класи (адаптаційний цикл) і 7-9 класи (базове предметне навчання). Японська література вивчається на обох рівнях. У 5-му класі учні знайомляться з казками народів світу, де японська література представлена творами «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізінчик» та «Момотаро, або Хлопчик-Персик».

У 6-му класі учні дізнаються про один з найбільш популярних східних ліричних жанрів – хайку, а також творчість Мацуо Басьо, як одного з основоположників жанру. Діти не лише засвоюють нові теоретичні знання, як от хайку, жанр, метафора, а й знайомляться з іменами відомих перекладачів з японської літератури.

Світ японської прози учні відкривають для себе у 7-му класі на прикладі творчості Рюноске Акутаґави. Його філософська новела «Павутинка» містить ще й ознаки притчі, а тому навчає ще й основним морально-етичним цінностям. Поглиблене вивчення прози Р. Акутаґави можливе на уроках позакласного читання у 9-му класі (новели «Ніс», «Свято хризантем» та ін.). Проза Р. Акутаґави є великим здобутком японської літератури ХХ століття і дозволяє глибше пізнати японську ментальність.

В 11-му класі учні вже готові до аналізу творів більшого обсягу, зі складнішою тематикою та композицією. Творчість лауреата Нобелівської премії Ясунарі Кавабати поглибить їхні знання про самобутність східної культури та уявлення про красу. Для вивчення запропоновано повість «Тисяча журавлів», в якій порушуються такі проблеми, як єднання людини з природою, гармонія зі світом, збереження національних традицій і вічних цінностей.

Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року) авторства Є. Волощук побудована дещо за іншим принципом. Вона містить рубрику «Коло читання»,

яка складається з інваріантного та варіативного компонентів. До інваріантного компоненту входять твори, які є обов'язковими до читання (обов'язковий мінімум). Натомість варіативний компонент програми складається з двох частин. «Варіативний компонент 1. Рекомендовані твори» пропонує учителю низку творів на вибір, що значно полегшує підготовку до уроку, однак звужує його можливості. У «Варіативному компоненті-2» не вказано назв творів, натомість відповідно до теми розділу зазначено їхнє тематичне або жанрове спрямування (наприклад, народні чи літературні казки). Учитель добирає конкретні зразки самостійно вже з огляду на власні побажання та на ті новинки, які з'явилися на книжковому ринку. Японська народна казка «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик» не є обов'язковою до вивчення у 5 класі, а пропонується лише у «Варіативному компоненті 1». Творчість Мацуо Басьо також вивчається у 6-му класі, однак укладачка програми для обов'язкового прочитання пропонує конкретні тексти японського поета – це хайку «Старий ставок!», «Метелик літає», «Квітучі сливи», «Тиха місячна ніч», «Все вибілів ранковий сніг». Додаткові твори вчитель вже може обрати за власним бажанням.

У Модельній навчальній програмі «Зарубіжна література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти авторства тієї самої Є. Волощук та О. Слободянюк творчість Акутагави, зокрема новела «Павутинка», вивчається не в 7-му, а у 8-му класі.

У Модельній навчальній програмі «Зарубіжна література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року) авторства Н. Богданець-Білоskalенко, В. Снегірьова, О. Фідкевич інтерес до японської літератури значно менший. Зокрема, у молодших класах японська казка не вивчається. У 6-му класі в рубриці «Прекрасне в житті і в літературі» пропонується для ознайомлення творчість Мацуо Басьо, але без конкретизації.

Окрім програм, розроблених для Нової української школи, на сайті МОН представлено ще й Навчальну програму для закладів загальної середньої освіти «Зарубіжна література» (10–11 класи. Рівень стандарту) [27]. Японську культуру учні 11 класу мають змогу пізнати знову таки за творчістю Я. Кавабати.

Детально вивчаються провідні мотиви, образна система та символіка повісті «Тисяча журавлів». Для уроків позакласного читання також пропонується дещо з японської літератури. У 10 класі додатково можна розглянути такі твори Р. Акутаґави, як «Слова Пігмея», «Расьомон», «Бататова каша», «Усмішка богів», «Сад» (1–2 за вибором). В 11-му класі перелік авторів значно ширший: Ясунарі Кавабати «Німий», Кобо Абе «Людина-коробка» або «Жінка в пісках», Харукі Муракамі «Хроніка заводного птаха», «Норвезький ліс», «1Q84», «Підземка» або ін. (1 за вибором).

Кількість годин, відведених на вивчення японської літератури, не є чітко визначеною і може варіюватися залежно від класу та типу навчальної програми (стандарт, академічний рівень, профільний рівень).

Висновки до розділу 1. В Україні паралельно існує кілька модельних навчальних програм із зарубіжної літератури Міністерства освіти і науки України, які розроблені різними авторськими колективами. Тому конкретний перелік творів японської літератури, пропонований до вивчення, може різнитися залежно від обраної програми. Учитель сам обирає за якою програмою працювати (з числа затверджених МОН), а також може використовувати власні методичні розробки та напрацювання, що відповідають освітнім стандартам. Загалом, вважаємо, що японська література в них представлена, хоча й не досить широко, але системно та різножанрово:

- фольклор (казки)
- класична поезія (хайку М. Басьо)
- проза ХХ століття (Р. Акутаґава, Я. Кавабата).

Виокремлено ключові постаті японської літератури, що мають світове значення, та основні жанри. На жаль, зовсім не представлена японська драматургія. Вочевидь, на це є свої причини, серед яких і обмежений обсяг часу, насиченість програм іншими творами, відсутність перекладів та специфічність японської драми, яка може бути занадто складною для українського школяра.

РОЗДІЛ 2

ЕКЗОТИЧНІСТЬ СХІДНОЇ КУЛЬТУРИ

2.1. Культура Сходу: ціннісні орієнтири

Особливість японської культури визначається її тривалим розвитком в ізоляції (політика сакоку – закриття країни) аж до середини XIX століття – початку епохи Мейдзі. Острівне розташування країни, стихійні лиха (землетруси, тайфуни, цунамі) теж вплинули на культуру і менталітет японців. Ця «закритість» мала й позитивні наслідки – сформувала унікальну культуру зі специфічними культурними кодами, зрозумілими тільки «для своїх», що не завжди сприймаються людиною з іншого культурного простору.

Епоха Мейдзі (1868–1912) стала переломною в культурному житті Японії, яка майже після трьохсотлітньої ізоляції врешті відчинила двері іноземній культурі, і в країну ринув потік європейської думки – політичної, наукової, естетичної. Натомість Європа несподівано відкриває для себе увесь чар японської культури – передовсім живопису та поезії. У провідних європейських країнах враз запанувала мода на все японське.

Східна культура завжди становила особливий інтерес для науковців усього світу. Вони намагалися зрозуміти в чому її унікальність – в особливому ставленні до природи, релігійних віруваннях, морально-етичних переконаннях чи підтекстовості. Екзотичність східної культури в тому, що через свою інакшість представниками західного світу вона сприймається як щось загадкове, непізнаване, витончене. Східна естетика зазвичай велику увагу надає пошуку сенсу буття, що в умовах глобалізації, росту конфліктності в інформаційному та реальному географічному просторі, є дуже актуальною темою філософського та культурологічного простору. Особливістю національного характеру, що знайшла втілення в багатьох видах мистецтва Японії, є вміння захоплюватися миттєвою красою природи.

Унікальність східної культури проявляється на кількох рівнях:

Філософія та релігія. Японський світогляд формувався під впливом таких давніх філософських систем, як даосизм, буддизм, конфуціанство, в яких особлива увага приділяється гармонії з природою, внутрішньому балансу та спогляданню. Традиційною релігією Японії є синтоїзм, що визначається вірою в існування незліченної кількості божеств (камі), що проживають на небі, на землі, в морі й у підземному світі, на чолі яких богиня Сонця Аматерасу. Більшість обрядів здійснюються в синтоїстських святилищах – дзиндзя.

Варто зауважити, що в японській культурі цілком органічно поєдналися кілька віровчень, зокрема синтоїзм, дзен-буддизм, конфуціанство та даосизм. Оцей релігійний синкретизм не лише збагатив культуру Японії, але й надав їй глибокої філософської основи. Так, основний принцип дзен-буддизму «дзен» (з яп.: «споглядання») говорить про те, що людина може досягнути певні життєві істини лише під час глибокого медитативного споглядання світу. Також дзен-буддизм сповідує інтуїтивне проникнення в природу речей, те, що не можна описати словами (з яп.: «саторі»).

Естетика. Японці вбачають красу в простоті, природності, мінливості, недосконалості та дрібницях. Японська естетика – це про враження, настрій, смуток, глибину речей. Зовнішню красу витісняє внутрішнє відчуття гармонії, тиші, недовговічності.

Японську естетику репрезентують:

- Чайна церемонія – ритуал чаювання, що тягнеться ще з часів Середньовіччя й існує досі. Його особливістю є простота, тиша, гармонія і чистота. Чайна церемонія – це не про чаювання, а про віднаходження гармонії з собою та світом. Вона відбувається в спеціальному чайному павільйоні, розташованому в саду. Вишуканий посуд, чистий одяг, стримана поведінка – все теж визначається умовами церемонії.
- Сад каменів (карасансуй) – характеризується особливим мінімалізмом і символізмом. Японський сад – це втілення витонченої естетики та глибокої філософії. Найважливішим його елементом є каміння, розставлене за

певними правилами, воно має певний символічний зміст. Каміння має бути природного походження, тобто взятим із поверхні землі, річки чи моря. Твердій незворушності каміння, що символізує «чоловічий» принцип «ян», протиставляється «жіноче» начало «їнь», втілене у водній стихії. Отже, японський сад є віддзеркаленням всесвіту в мініатюрі, а динамічна рівновага води і каміння – гармонії в ньому.

- Архітектура – використання дерева, природних матеріалів, природного освітлення. Для прикладу, синтоїстські храми є не лише релігійними спорудами, а й місцем, де відображена японська мистецька та архітектурна спадщина. Вони часто використовують необроблене дерево, прості форми, що підкреслює їхню гармонію з природою та чистоту. Особливу увагу привертають священні ворота або торії, як символізують перехід між світом людей і богів.

Мистецтво. Японські форми мистецтва демонструють передовсім символізм, стриманість і глибокий зміст (каліграфія, гравюри, ікебана). Давню історію розвитку має японський театр, що поєднує в собі драму, музику, танець, візуальне мистецтво й філософію. І досі існують та є популярними в усьому світі такі його різновиди:

1. Театр Но. З'явившись у XIV столітті, є одним із найдавніших видів японського театру. Його унікальність у використанні вишуканих дерев'яних масок та повільних, ритуальних рухах, що мають символічне значення. Мінімум декорацій та водночас обов'язковий музичний супровід.
2. Кьоген є комедійним театром, що розвивався паралельно з Но, але є більш реалістичним, зверненим до повсякденного життя. Зазвичай актори не використовують масок, лишень для зображення тварин або надприродних істот.
3. Театр Кабукі виник у XVII столітті і досить швидко став найпопулярнішим і найбільш видовищним видом японського театру. Визначається яскравими костюмами та виразним гримом, містить елементи танцю, співу, пантоміми та драми. Усі ролі, навіть жіночі, виконуються чоловіками-акторами, що зумовлено забороною жінкам виступати на сцені Кабукі.

4. Бунраку – традиційний ляльковий театр, що виник у XVII столітті і досяг свого розквіту в Осаці. Ляльки зазвичай висотою від 90 до 120 см і керуються трьома акторами: головний ляльковод водить головою та правою рукою; другий – лівою рукою; третій – ногами. Аби бути непоміченими на сцені, актори одягаються в чорне. За всіх персонажів говорить один оповідач, при цьому майстерно змінюючи голоси та інтонації.

Японська культура та спосіб життя були абсолютно інакшими для представників «західного світу». Цим і зумовлений постійний інтерес до країни Сонця та її культури.

2.2. Особливості японської літератури: жанрова система, мотиви, художні засоби

Основні здобутки японської літератури пов'язані передовсім із лірикою, яка завжди вирізнялася самобутністю. Часто Японію називають країною, що значною мірою позичала традиції, релігії, технології тощо. Але поезія є винятком, вона унікальна вже у самій своїй природі, на чому акцентує дослідник Хедленд Девіс: «Японській поезії притаманна самобутня чарівність. У давні часи однією з характерних рис японської поезії була майже повна відсутність на неї зовнішнього впливу... У книзі з порівняльної поезії Японія зайняла б одне з перших місць» (пер. з англ. мій – Н. Я.) [50].

Японія є єдиною країною у світі, де існувало міністерство поезії. У 951 р. при імператорському дворі була створена «Пісенна палата» (Оо-ута-докоро, або ще Дайка-сьо чи Вака-докоро), чиновники якої збирали і переписували найкращі вірші з усіх куточків країни, організовували поетичні конкурси та укладали поетичні антології [7, с. 11]. Японія славилася також своїми поетичними турнірами, переможці яких нагороджувалися високими державними чинами, достроковим просуванням по службі тощо. У VIII–XII ст. претенденти на будь-яку державну посаду при імператорському дворі чи в провінції мусили здати конкурсний іспит, що містив теоретичні питання з

китайської чи японської етики, а також практичне завдання з написання власного вірша на запропоновану тему.

Найкращі японські вірші викарбувані на гранітних брилах поблизу відомих історичних місць, у храмах. В Японії й досі популярні «поетичні» карти – гра, учасники якої повинні якомога швидше з'єднати разом дві частини одного вірша-танка (відповідно: 3 і 2 рядки), записані на різних картах. Загальна кількість карт складала двісті штук, половину колоди із початковими рядками віршів тримав у руках і зачитував уголос ведучий, а учасники гри шукали продовження поезії серед іншої частини карт, розкладених на підлозі. Ця гра є особливо популярною в новорічну ніч і навіть транслюється загальнонаціональними каналами телебачення.

Важко знайти японця, який за своє життя не спробував би скласти власного вірша чи не знав би напам'ять кілька хайку чи танка відомих поетів. Японія приділяє велику увагу розвитку поетичної культури. Розмаїття аматорських поетичних клубів, гуртків, шкіл, які за власні кошти щороку публікують поетичні збірки та часописи із віршами своїх членів, теж сприяють популяризації японської лірики. І тут варто зауважити, що жанрова палітра японської поезії значно бідніша за європейську. Адже в європейській літературі мали і мають місце такі ліричні жанри, як: альба, балада, буколіка, гімн, дифірамб, елегія, епіграма, епітафія, епіталама, ідилія, канцона, мадригал, ода, панегірик, пастораль, послання, сонет і багато інших. Окрім того, існують ще й строфічні форми (моновірш, двовірш, тривірш і т.д.). Натомість у японській поетичній традиції найпопулярнішими виявилися дві форми – хайку і танка, які використовуються і на позначення жанрів, і канонізованих строфічних форм, які мають сталий набір формальних, семантичних та інших ознак. В українській літературній традиції паралельно вживаються два терміни – хоку і хайку. Вочевидь, доцільно розмежувати їх, залишивши на означення поетичного жанру саме термін «хайку», а термін «хоку» зберегти на означення окремої строфічної одиниці.

З епохи Мейдзі починається також розвиток перекладацької діяльності. Оскільки перекладати довгі вірші західних поетів традиційними формами хайку й танка було незручно, то в системі японського віршування з'явилася нова форма «сінтайсі» (дослівно – «вірші нової форми»). Ця нова форма, дещо подібна до європейських «вільних віршів» (верлібрів), могла містити довільну кількість рядків.

У 1885 р. виходить друком трактат «Сутність роману» відомого японського літературознавця, письменника і критика Цубоуті Сьойо, де проголошуються нові принципи, на яких має ґрунтуватися будь-який сучасний літературний твір, у тому числі й поетичний. Головними з цих принципів, на думку дослідника, був принцип реалізму та психоаналізу (останній автор тлумачить як «метод психологічного реалізму»). Об'єктом роздумів Цубоуті Сьойо є не лише роман, а вся література. Він розмірковує про види та призначення нової прози й поезії, закони композиції сучасних літературних творів, нові методи оповіді, стилю тощо. Проте дослідник не заперечує виняткову роль літературної традиції, а якраз навпаки, наполягає на її важливості. Запозичуючи європейську техніку письма, слід спиратися на кращі національні літературні традиції, художньо-естетичні надбання тощо.

Першим японським романом став твір талановитої письменниці Мурасакі Сікібу «ґендзі-моногатарі» («Повість про принца ґендзі», 1008 р.), який тісно пов'язаний з лірикою. Інші провідні прозові жанри давньої японської літератури – ута-моногатарі (пісенна повість), ніккі (ліричний щоденник) і дзуйхіцу (ліричний есей, сповідь) теж зазнали безпосереднього впливу поезії. Герої прозових чи драматичних творів виголошували власні вірші чи авторства якогось відомого поета. Уже згаданий перший японський класичний роман «ґендзі-моногатарі» містить 795 віршів.

Японська проза пройшла довгий шлях від ранніх історичних хронік, через вишукані придворні романи та військові епопеї, до популярних міських історій та, нарешті, до сучасних психологічних, філософських творів, наукової

фантастики, інтегруючи як власні традиції, так і впливи світової літератури. Але є ключові мотиви, які залишилися незмінними впродовж усіх цих віків, а саме:

- мінливість і швидкоплинність світу, що відображає буддійську ідею про те, що все у світі є тимчасовим і нестійким;
- природа як джерело натхнення та відображення людського стану. Природа є не просто фоном, тлом, на якому відбуваються події, а активним учасником цих подій;
- самотність, ізоляція та відчуження. Поява цього мотиву і його популярність саме в сучасній японській прозі зумовлена реаліями життя сучасного суспільства з його високим рівнем урбанізації, соціальним тиском та складними міжособистісними стосунками;
- пошук себе та сенсу життя. Технократизація, модернізація, вплив західної культури, а також повоєнні травми, змусили японських авторів по-новому подивитися на себе, переосмислити традиційні цінності;
- кохання та взаємини статей. Ці мотиви завжди були присутні в японській прозі, показуючи як ідеалізоване кохання, так і нерозділене кохання, або ж пристрасть, яка може зруйнувати життя;
- містика та надприродне. Витоки цього мотиву слід шукати в японському фольклорі, міфах та релігійних вірувань (синтоїзм, буддизм). В японській літературі немає чіткого розмежування двох світів, натомість містичне гармонійно проникає у повсякденне життя;
- смерть. В японців особливе ставлення до смерті. На відміну від західного світу, де смерть часто є кінцем і має негативне значення, в Японії вона сприймається як невід'ємна і природна частина життєвого циклу.

Основні здобутки японської прози ХХ століття пов'язані з іменами Рюноске Акутагави, Ясунарі Кавабати, Юкіо Місіми, Кендзабуро Ое, Кобо Абе, пізніше – Харукі Муракамі, Рю Муракамі, Банани Йосімото та ін.

Унікальність японської літератури і в тому переліку художніх засобів, якими вона користується – символізм, контрастність, підтекстовість, образність та емоційна стриманість.

Висновки до розділу 2. Культура Сходу є унікальним явищем, яке вирізняється своїми самобутніми рисами. Вона формувалася під впливом різних філософських та релігійних систем, що більшою мірою і визначили її ціннісні орієнтири. Для людини Сходу надзвичайно важливими є гармонія з природою та світом, інтроспекція та самовдосконалення. Велика увага приділяється естетиці – потяг до краси, простоти, символізму та витонченості у всіх аспектах життя та мистецтва. Важливе місце в житті кожного японця посідає література, яка поряд із живописом належить до ключових мистецтв. Література Японії володіє унікальною жанровою системою, яка розвивалася впродовж століть. Основні її здобутки пов'язані передовсім з поезією, з основними жанрами хайку і танка. Лаконічність і зовнішня простота цих три- і п'ятивіршів є досить оманливою. Насправді це поезія концентрованого змісту, глибокого символізму, прихованих сенсів і філософічності. Однак для західного читача може бути незвичною, оскільки відображає зовсім інше ставлення до світу та керується інакшими канонами. Японська література тяжіє до асоціативного мислення, підтексту та естетичного переживання, прагнучи викликати у читача «емоційний відгук». Поступово завойовує популярність і японська проза, основні здобутки якої пов'язані з двадцятим століттям. Зберігаючи тісний зв'язок із традицією, вона органічно інтегрувала західні впливи.

Вивчення японської літератури в українських школах є необхідним з низки причин. По-перше, вона не лише знайомить з іншою культурою, іншою картиною світу, мисленням східної людини, а й розширює світогляд учнів та сприяє міжкультурному діалогу. Японська література завдяки своїй витонченості, чуттєвості, поетичності, символізму та увазі до деталей розвиває естетичний смак школярів. Вона також неабияк сприяє образному мисленню, оскільки активно послуговується такими прийомами, як натяк, підтекст, недомовленість.

Звісно, включення японської літератури в шкільну програму є дуже складним завданням, оскільки потребує ретельного відбору творів та їхніх якісних перекладів, адаптації до віку учнів та горизонтів зацікавлень кожного з них.

РОЗДІЛ 3

НАЦІОНАЛЬНИЙ КОЛОРИТ ЯПОНСЬКИХ КАЗОК

3.1. Японська народна казка: генеза та поетика

Японський фольклор тісно пов'язаний із розвитком суспільства, релігії та культури. Його найдавніші витoki слід шукати в міфах і легендах, які лягли в основу ранніх писемних пам'яток. Так, відомо про існування давньої історичної хроніки «Кодзікі» (712 р.), записаної придворним історіографом О-но Ясумаро. Пам'ятка складалася з трьох частин-сувоїв, в яких подано міфологічні історії про створення світу, богів (Камі) та походження імператорського роду. Багато сюжетів, мотивів і персонажів книги (божества, демони оні) згодом трансформувалися у народні казки.

Японські казки, або ж «мукасі-банасі» – «оповідки минувшини» не мають точної дати виникнення, а формувалися впродовж століть із різних джерел. Їхні сюжети часто пов'язані з релігійними віруваннями, з синтоїзмом та буддизмом. Релігія синто заснована на вірі в існування безлічі богів і духів – камі, які мешкають у деревах, горах, річках. Окрім позитивних духів «камі» в синтоїзмі є також злі сутності – демони або «оні». Вони здебільшого невидимі та можуть мешкати в різних місцях. Деякі з них мають вигляд гігантів з рогами та трьома очима. Влада «оні» зазвичай є тимчасовою, а для їхнього заспокоєння потрібно виконати певний ритуал.

Від буддизму до японського фольклору було залучено сецува – повчальні оповіді, легенди про дива, доброчесне життя та покарання за гріхи. Це сприяло появі великої кількості історій про надприродне. З цих буддійських легенд склалися окремі самостійні збірки «сецува», що були популярними і розповсюджувалися країною в численних списках. Одна з них під назвою «Ніхон-р'юікі» («Записи про японські дива», 822 р.) була укладена ченцем Кьокаєм. У XII ст. з'явилася одна з найважливіших збірок сецува «Кондзяку моногатарі-сю» («Збірка стародавніх і сучасних оповідей»), яка містить понад

тисячу історій, у тому числі про демонів, чаклунство та повсякденне життя, що випереджають появу народних казок.

Формування народних казок у їхньому сучасному вигляді відбувається значно пізніше, в епоху Едо (1603–1868), коли вони розповсюдилися серед народу. Активну роль тут відіграла усна традиція, адже довгий час казки просто переповідалися, часто професійними оповідачами. Наступним кроком у поширенні стала поява друку. Для дитячої аудиторії видавалися наступні книги:

- «акахон» («червоні книжки»), зорієнтовані на дітей молодшого віку, що містили гарно ілюстровані чарівні казки, давні народні легенди тощо;
- «курохон» («чорні книжки»), які призначалися для дітей, але вже середнього віку, і містили ілюстровані описи історичних (переважно військових) подій, розповіді про хоробрих сьогунів та самураїв [44, с. 521].

Наприкінці XIX – початку XX століття відбувається систематичне збирання та запис народних казок. Велику роль у цьому процесі відіграв Лафкадіо Хірн (Коїдзумі Якумо), ірландсько-грецький письменник, який жив у Японії та записав і переклав англійською багато японських легенд і казок (наприклад, збірка «Квайдан»). Фольклорист Кунію Янагіта зібрав та класифікував величезну кількість усних народних оповідей, заклавши основи сучасної японської фольклористики.

Отож, унікальний національний колорит японських казок формувався завдяки синтезу давніх синтоїстських міфів, буддійських повчальних історій, запозичених сюжетів та багаторічної усної традиції.

Ключові елементи японських казок:

1. Особливе ставлення до природи:

- природа часто є не просто тлом, а активним учасником подій чи навіть головним персонажем (божества гір, духи морів, чудовиська-перевертні);
- показ любові та шанобливе ставлення до навколишнього світу, де людина і природа становлять єдине ціле. Наприклад, у казках

з'являються традиційні для Японії образи: гора Фудзіяма, імператорський палац, цунамі, цвітіння сакури, бамбукові зарості.

2. Національні цінності та риси характеру:

- цінуються такі якості, як любов до праці (землеробство, рибальство), чесність, вірність обов'язку, кмітливість, сміливість;
- важливим є мотив поваги до старших та вдячності.

3. Побут та релігійне життя:

- зображення у казках національних страв (рис, моті, традиційні напої), предметів побуту та національного одягу;
- згадки про релігійні вірування (буддизм, синтоїзм), які проявляються у наявності божеств, духів (камі), чарівних істот (наприклад, йокаїв чи оні).

4. Унікальність персонажів:

- герої часто мають імена, пов'язані з природою: Момотаро (Хлопчик-Персик), Іссумбосі (Хлопчик-Мізинчик), Кагуя-хіме (Місячна принцеса);
- у казках діють специфічні для японського фольклору міфологічні істоти та чудовиська (наприклад, оні – демони).

5. Поетика:

- для японських казок властивий ліризм, що виявляється у ліричних відступах, віршах;
- характерний для японської культури лаконізм та символізм.

Отож, японська народна казка, пройшовши довгий шлях свого розвитку, зберегла тісний зв'язок із природою, традиційні релігійні вірування, естетичну витонченість та відображення національного менталітету.

3.2. Вивчення японської народної казки «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик» в закладах ЗЗСО

«Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик» – це класичний приклад японської народної казки (мукасі-банасі). Як і більшість народних казок, вона не має

єдиного відомого автора чи точної дати створення, а розвивалася в усній традиції. Відтак існує багато варіацій сюжету, головним героєм в яких виступає крихітний хлопчик. Популярність твору зросла із появою його в друкованих збірниках казок. Першим таким виданням була збірка «Отогі-дзосі», яка ширилася в період Муроматі та Едо (1603–1868).

«Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик» містить усі ознаки чарівної казки, а саме: подорож-ініціація як основа сюжету, фантастичні персонажі, перемога добра над злом, наявність чарівних предметів, щасливий кінець. Попри популярність сюжету в багатьох народів світу, у ній відчувається національний колорит. Образ Іссумбосі, який віддано й чесно служить вельможі, навіть ризикуючи життям, відображає японське поняття гірі (обов'язку) та відданості господарю чи своїй справі. Попри свій ще зовсім юний вік, Іссумбосі став на шлях самурая, дотримуючись усіх принципів і правил кодексу бусідо. Казка також відображає мрію простої людини сягнути вищого соціального статусу. Виявляється, лише завдяки працьовитості, кмітливості та сміливості можливо «сягнути вершин», потрапити до столиці і навіть одружитися з донькою вельможі. Відображено такі цінності японської культури, як доброчесність, шанування батьків, прагнення до самовдосконалення та цілеспрямованість.

Світ Японії, вочевидь, буде незрозумілим для юної аудиторії, тож вимагатиме додаткової роз'яснювальної роботи від учителя. У першу чергу, школярів необхідно буде ввести у контекст японської культури. Адже казка «Іссумбосі» насичена деталями, які створюють національний колорит. Це і зображення японського побуту, традицій та культурних реалій, яке відрізняється від західного світу. А тому школярів передовсім потрібно підготувати до сприйняття незрозумілих слів і понять. До прикладу, персонажі казки вбрані у традиційний японський одяг – кімоно (халат з широкими рукавами), пояс (обі) та гета (традиційні дерев'яні сандалі на високих підставках). З цими елементами школярів можна познайомити через демонстрацію слайдів, оскільки візуалізація нового поняття спрощує процес усвідомлення нового.

Відомо, що в Японії особливо розвинена культура чаювання, поширені чайні павільйони для проведення спеціальних церемоній. Тож зрозуміло, чому саме чашку обирає Іссумбосі в якості човна для своїх подорожей. За весла йому правлять хасі – палички, які традиційно японці використовують для їжі.

Важливу роль у казці відведено релігійним мотивам. Батьки Іссумбосі щодня ходили до храму молитися богам за сина. До храму їде і донька багатого вельможі. Цим відкреслено важливість релігійних обрядів і власне храмів (синтоїстських або буддійських) у житті японців.

Іссумбосі є яскравим прикладом героя, який сповідує традиційні японські цінності, наприклад шанування батьків. Коли він вирішує податися до столиці, то просить дозволу у батьків, упавши перед ними навколішки. А в фіналі казки, здобувши дружину та статки, забирає батьків до себе. Це засвідчує глибоку повагу і синівський обов'язок, що є наріжним каменем японської сімейної культури. Злі сили у казці представляють оні – чудовиська в людській подобі з бичачими рогами і тигрячими іклами. В японському фольклорі вони є символом хаосу, жорстокості, гніву та нещастя. Існує повір'я, що особливо злі й нерозкаяні люди можуть перетворитися на оні після смерті, потрапивши в пекло, або навіть за життя, якщо ними заволдіє гнів і злоба.

Оскільки народні казки належать до скарбниці усної народної творчості, то доречно було б їх вивчення пов'язати з іншими фольклорними жанрами, наприклад прислів'ями та загадками. Одним із різновидів групової роботи може бути наступне завдання – запропонувати кожній групі учнів відомі японські прислів'я (що відповідають темі казки), аби вони відшукали і пояснили зв'язок між ними та казкою про Іссумбосі. У пригоді учителю стане збірник «Японські прислів'я та приказки» (упор. І. Чирко; авт. передм. В. Мазурик; пер. з япон. М. Федоришина. Київ: Дніпро, 1989. 192 с.).

Приклади прислів'їв:

- Доля всім по черзі усміхається.
- Голка яка маленька, а не проковтнеш.
- Батьки, як місячна ніч, завжди гарні.

- Кохання робить чужих людей рідними.
- Людину не за вроду поважають.
- І мурахи зводять фортеці.
- І сліпий дійде до столиці, як захоче.
- Щоб стати воїном, не лише силу треба мати.

Ефективним методом вивчення казки є складання порівняльної таблиці рис характеру Іссумбосі до та після перетворення. Він проходить шлях від мрійливого хлопчика до вірного слуги, а потім до героя (самурая), який перемагає чудовиськ оні та стає повноцінною людиною. Можна запропонувати учням домашнє завдання із використанням інформаційних технологій. Наприклад, створити карту подорожі Іссумбосі, відзначаючи на ній ключові місця та події. Кожну локацію варто доповнити коротким описом подій та малюнком/символом.

Елементи карти:

- Початок подорожі: будинок батьків.
- Річка: подорож на мисці з паличкою.
- Столиця.
- Палац князя.
- Храм Кіємідзу
- Місце зустрічі з демонами.

Ось для прикладу як може виглядати така карта, створена за допомогою додатку Canva.

Табл. 1.

Вивчення казки «Іссумбосі» дозволяє учням не лише ознайомитися зі звичаями та традиціями японської культури, а й виховати в собі моральні якості – працьовитість, кмітливість, сміливість та повагу до старших.

3.3. Японська / українська казка: компаративний аспект (Іссумбосі – Хлопчик-Мізинчик)

Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року) (автори Ніколенко О. та ін.) пропонує вивчати казку «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик» у порівнянні з казками інших народів, де фігурують схожі персонажі та мотиви.

Сюжет про хлопчика-мізинчика є досить популярним і трапляється в казках різних народів. Найвідоміший літературний варіант належить Шарлю Перро («Хлопчик-Мізинчик», фр. *Le Petit Poucet*). В англійському фольклорі є казка «Tom Thumb», що вперше була опублікована у 1621 році. Німецькі письменники і фольклористи брати Грімм записали дві казки з цим персонажем – «Daumerlings Wanderschaft» (Мандрівка хлопчика-мізинчика) та «Daumerling» (Хлопчик-Мізинчик). В Італії популярною є казка про хлопчика-квасолинку «Little Chick-pea».

Спільним для всіх цих казок, незважаючи на деякі відмінності у деталях та пригодах, є крихітний розмір головного героя, який завдяки кмітливості, хоробрості та винахідливості завжди знаходить спосіб подолати небезпеку та повернутися додому або досягти успіху. Схожий сюжет є і в українському фольклорі – «Хлопчик-мізинчик», що належить до казкового фонду Покуття. Спільним для обох казок є народження крихітного хлопчика у бідних або бездітних батьків, який йде з дому, зустрічає на своєму шляху злі сили (демони оні / змії-людоїд), перемагає їх завдяки своїй кмітливості та розуму і успішно повертається до своєї домівки.

Але при уважному прочитанні помітні суттєві відмінності, що відображають культурні особливості народів. Бездітній родині японської казки в українській протиставляється бідна родина, в якій було аж семеро дітей, хлопчиків. Тема багатодітності в українських народних казках має глибоке

коріння, пов'язане з соціально-історичним контекстом життя українського народу. Велика кількість дітей в традиційній українській сім'ї пояснювалась потребою в робочій силі, адже сільське господарство завжди було основою виживання. Не слід забувати і про високу смертність серед дітей, з яких мало хто доживав до дорослого віку.

Різною була і мета, яка рухала обома героями. Іссумбосі сам йде з дому у пошуках кращого життя, нових можливостей. Натомість український герой, заблукавши у лісі, просто шукав рятунку та дороги додому. Відчувається тісний зв'язок з домом, рідною землею, родиною, що є характерним для українців. Головні антагоністи в японській та українській казках (демони оні / змії-людоїд) володіли чарівними предметами – магічний молоток та чоботи-скороходи. Іссумбосі як справжній самурай вбиває своїх ворогів, натомість хлопчик-мізинчик, перехитривши змія, просто тікає від нього. І це так типово для українського менталітету – вижити попри все. Інший світ в японській казці представлено у вигляді річки, якою подорожує хлопчик у чашці, в українському варіанті мандрівка мізинчика пролягає крізь ліс.

Хоча обидві казки завершуються щасливо, все ж фінал містить суттєві розбіжності. Хлопчик-мізинчик так і залишається крихітним, і його повернення додому не принесло батькам багатства. Натомість Іссумбосі перетворюється на вродливого юнака, одружується з дочкою вельможі і забирає батьків до себе у великий будинок. Отож героїзм мізинчика зумовлений виживанням, а Іссумбосі керувало бажання соціального піднесення.

Жанр казки передбачає повчальність та винесення моральних уроків, що варто розібрати з дітьми більш детально. Адже обидві історії навчають, що зовнішній вигляд не є головним, найбільша цінність людини – це її серце та розум. Варто вірити у свої сили і тоді обов'язково сягнеш мети, якою вона б не була. Українська народна казка Покуття про «Хлопчика-Мізинчика» та японська казка «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик» належать до одного мандрівного сюжету, але мають суттєві відмінності, що відображають культурні особливості народів. Український варіант казки про Мізинчика – це

історія про те, як кмітливість та винахідливість допомагають маленькій людині вижити у бідності та забезпечити свою родину, що дуже характерно для українського народного світогляду.

Висновки до розділу 3. У третьому розділі досліджено національний колорит японських казок крізь призму їх генези, поетикальних особливостей, методики вивчення та компаративного зіставлення з українським фольклором. Японська народна казка справді є унікальним явищем, тісно пов'язаним із національною міфологією, релігійними віруваннями (синтоїзм, буддизм) та культурно-історичними реаліями. Було виокремлено ключові елементи її поезики, які формують національний колорит: тісний зв'язок із природою, традиційні міфологічні персонажі (оні), змалювання побуту, філософія доброчесності, поваги та самопожертви.

Оскільки казка входить до програм із зарубіжної літератури, рекомендованих МОН, нами було розроблено методичні рекомендації та креативні завдання щодо вивчення японської народної казки «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізінчик» у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО). Наголошено на важливості використання компаративного підходу та культурного контексту для глибокого розуміння учнями художніх особливостей твору та його національного колориту, а також для формування міжкультурної компетенції.

Проведено компаративний аспектний аналіз казок «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізінчик» та його українського відповідника «Хлопчик-Мізінчик», що дозволив виявити значну сюжетно-мотивну схожість (образ крихітного героя, подорож-випробування, наявність чарівних предметів, щасливе закінчення), що свідчить про універсальність фольклорних мотивів. Національні відмінності помітні на рівні символіки, фантастичних персонажів та предметного світу (японський меч, паличка для їжі проти традиційних українських атрибутів).

Отже, національний колорит японських казок є надзвичайно важливим елементом, який через призму компаративного аналізу дозволяє краще ознайомитися з японською культурою та унікальністю її фольклорного спадку.

РОЗДІЛ 4

ФІЛОСОФІЯ ЖАНРУ ХАЙКУ У ПОЕТИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ ЯПОНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

4.1. Генеза і поетикальні особливості хайку

Інтерес представників «західного світу» до японської культури зумовлений тим, що на перетині цих двох, таких різних світів, виникав очевидний бар'єр із різних філософій, ідеологій та переконань. Особливо незвичною поставала японська поезія з її лаконічністю, підтекстовістю та глибиною. Чергування п'яти- та семискладових рядків у двох найпоширеніших жанрах – хайку і танка пояснюється тим, що більшість слів у японській мові мають два або три склади. Науковці пропонують різні гіпотези щодо того, чому ж японці тяжіють саме до такого стислому стилю викладу думок. Один із сучасних дослідників хайку Огата Цутому пояснює цю особливість так: «По-перше, японська культура формувалася в землеробському суспільстві, де люди з покоління в покоління жили на одному місці, а тому добре знали і розуміли один одного з півслова; по-друге, майже вся японська література і, звичайно, поезія хайку, створювалися і сприймалися певною громадою, у якій кожний був одночасно і творцем, і споживачем» [7, с. 28–29].

Насправді хайку не є жанром з найдавнішою історією. Значно раніше, у VIII ст., виникає танка, у IX–X ст. сягнувши свого розквіту, стає класичною строфічною формою, з якої згодом постане і хайку. У XII ст. в Японії поширюються так звані «колективні поеми» – ренга, особливістю яких було те, що перші три рядки («хоку») писав один поет, а наступні два («агеку») – інший. Так склалося, що тривірш часто був кращим, тому згодом почали з'являтися окремі збірки хоку. Поступово «хоку» еволюціонував у окремий поетичний жанр і став відомим навіть за межами Японії.

Існує також тісний зв'язок сучасного хайку з давнім жанром «хайкай», що дослівно з японської означає «комічний вірш». Уперше цей жанр згадано в класичній японській антології «Зібрання старих і нових пісень Японії»

(Конківакасю, 905 р.). Героями «хайкай» були здебільшого прості містяни – ремісники, крамарі, лікарі, робітники. Відтак зміст жанру часто був підкреслено низьким, «приземленим», що передбачалось уже самою його гумористичною спрямованістю. Тематично жанр хайкай мав мало спільного з усім нам відомим хайку, проте збереглася канонічна структура його строфи.

Попри позірну схожість, між хайку і танка є суттєві відмінності, не лише формальні, а й змістові. Хайку є передовсім пейзажною лірикою, власні почуття автора при цьому ігноруються. Натомість танка цікавиться не лише природою, його тематика розмаїтіша. Влучно висловився з цього приводу І. Бондаренко: «Існуюча поетична традиція вимагає навіть від сучасних японських поетів дотримання певних правил при виборі тих чи інших поетичних жанрів і відповідних строфічних форм. Якщо він збирається писати про кохання, власні почуття тощо, то обирає танка, якщо ж головною темою його вірша є філософсько-ліричні роздуми – пише хайку» [7, с. 33].

Канонічне японське хайку складається із 17 складів, записаних в одну трирядкову строфу. Неодмінною умовою є наявність цезури, яка ділить текст вірша відповідно 2:1 (на 5-му або на 12-му складі). Роль цезури виконують особливі розділові слова – кіредзі (яп. кіредзі – «ріжуче слово»):

Вишні зацвіли: //

Час чернечих радощів,

Час жіночих примх [6, с. 47].

Окрім того, традиційні хайку майже завжди є безособовими. Відсутність ліричного героя виводить ці твори у ширшу площину, надаючи їм універсальності.

Можна виокремити такі характерні особливості хайку:

- малий обсяг,
- лаконічність;
- максимальна конденсація тексту;
- підтекстовість;
- невелика кількість граматичних форм;

- СИМВОЛІЗМ.

Досить часто хайку будується на зіставленні якихось двох явищ, що надає віршу надзвичайної динамічності:

Свічку запалив –
 Наче блискавку вхопив
 У пільмі з небес [6, с. 79].

Єдність протилежностей здебільшого представлена такими категоріями: мале – велике, буденне – духовне, зовнішнє – внутрішнє, можливе – неможливе, вічне – тлінне, звичне – несподіване тощо. Але загалом полюси врівноважуються, ця бінарна опозиція не є різкою:

Вечір восени:
Жвава дружня бесіда
Тишу розбива [6, с. 195].

В японських хайку часто трапляються різні географічні назви, згадуються історичні постаті чи події, пам'ятки культури, які відразу викликають певні асоціації:

Хоч ідуть дощі –
В передмісті Сакайтьо
Осені межа [6, с. 39].

Упродовж століть японська поезія вдосконалювалася, змінювалася її тематика, а характерною ознакою стало вираження людських переживань і почуттів через природу, її явища, образи. Може навіть здатися, що головною темою японської поезії є природа. Проте глибший аналіз і розуміння східної символіки дозволяє декодувати глибокий філософський задум автора. Не завше витримується і силабічний принцип. Навіть Мацуо Басьо подекуди виходив за межі 17-ти складів. Часто ігнорується цей принцип і при перекладах на інші мови. Для хайку стають важливими інші характеристики, передусім змістовні (асоціативність, філософічність, зверненість у себе, емоційність, чуттєвість; певна символіка та образність, які прив'язують внутрішні переживання автора до різних явищ природи або пір року). Саме тому хайку ще називають віршем

на один видих, що наближає його до моновірша. Хайку – це поезія натяку, коли все основне у підтексті. Читачеві потрібно декодувати те, що приховане в глибині за словами, образами.

4.2. Естетичні категорії поезики Мацуо Басьо

Тривірші міцно утвердилися в японській поезії й набули великого значення у другій половині XVII століття. Справжнім майстром цього жанру в Японії був Мацуо Басьо (1644–1694), творець цілої естетичної школи японської поезики. Завдяки йому хайку вийшов за межі Японії та здобув популярність у світі. Втім перша поетична школа хайкай під назвою Теймон виникла значно раніше – у 1619 р. Її засновник Мацунага Тейтоку (1571–1653) у 1633 р. разом із учнями видав першу повноцінну збірку у цьому жанрі, що в Японії стала доволі відомою. Паралельно існувала поетична школа Данрін, яку очолював Нісіяма Соін (1605–1682). Ці дві школи ворогували між собою і мали різні погляди на поетичне мистецтво і шляхи його розвитку. Представники школи Теймон орієнтувалися на класичну поезію, більше трималися традиційного канону. Натомість данрінці, заперечуючи традицію, експериментували в тематиці, в лексиці, і навіть у формі – порушуючи силабічний принцип у 17 складів.

Але й були поети, які, розчарувавшись ворожнечею цих шкіл, шукали нових шляхів для самовираження. Так виникає третя школа хайкай – Сьомон. Вона запозичила все найкраще від двох попередніх – від Теймона бережне ставлення до традицій національної літератури, а від Данріна – розмаїття тематики, формальні пошуки. Саме завдяки школі Сьомон поезія хайкай із несерйозного гумористичного жанру перетворилась на високу поезію «хайку».

Мацуо Басьо, справжнє ім'я якого Мацуо Мунефуса (1644–1694), зазнав впливу всіх цих шкіл. Адже в його творчості органічно поєдналися і традиції, і постійні пошуки чогось нового. Псевдонім Басьо, що означає «бананова пальма», уперше з'явився в колективному збірнику «Мелодії Мусасі» 1682 р. Історія його появи пов'язана із переїздом Мацуо Мунефуси у 1680 р. до Фукагави, передмістя Едо, де він оселився на березі річки Суміда, в хижці,

подарованій одним із учнів. Поруч було посаджено бананове дерево, що японською звучить, як «басьо». Наприкінці 1682 р. в Едо сталася велика пожежа, і «бананова хатина» згоріла. Поет на деякий час оселився у друзів, та вже наступного року, по її відбудові, Басьо повернувся до свого житла. Хоча вже з осені 1684 р. життя поета суттєво змінилося, він вирушає у мандри і вже ніколи не матиме постійного місця проживання.

Мацуо Басьо розглядав хайку як філософсько-пейзажний вид лірики, і аж ніяк не комічний. Саме Басьо вивів хайку на рівень високої поезії та розширив тематику жанру. В його віршах природа є водночас місцем подій, подією, і ліричним героєм. Неабиякої майстерності вартувало, аби вмістити складний глибокий філософський задум у сімнадцять складів.

Поетична спадщина Басьо та його учнів налічує сім антологій: «Зимові дні», «Весняні дні», «Заглухле поле», «Гарбуз-горлянка», «Плащик мавпи», «Мішок вугілля», а також вірші з подорожніх щоденників поета: «Кістки в чистім полі», «Подорож до Касіма», «Записки з дорожнього кошика», «Подорож до Сарасіна», «Стежками півночі», «Щоденник із Саґа». Через те, що збірки містять вірші не лише самого Басьо, важко точно визначити, які з них написані власне поетом, а які його учнями. Прийнято вважати, що Басьо є автором 980 хайку, і цього було достатньо, аби стати найвідомішим хайдзіном (автором хайку) Японії.

За Басьо, основними принципами хайку є: «вабі» (з яп.: «сум», «печаль»); «сабі» (з яп.: «відчуття старовини»); «сіорі» (з яп.: «в'янення», «змарніння»); «хосомі» (з яп.: «тендітність», «витонченість»); «карумі» (з яп.: «простота», «легкість»); «фуекі-рюко» (з яп. – «сталість; мінливість») [7, с. 35–38]. Поет намагався дотримуватись цих принципів у своїй творчості, тим самим заклавши основи канону жанру. Але не обійшлося і без експериментів, ідейно-тематичних пошуків. Подекуди Басьо виходить за межі лише пейзажної тематики, тим самим розширивши можливості жанру хайку і надавши йому нового звучання.

Зокрема, поет майстерно розробляє ще й такі теми:

- Мандри та паломництво.

Оскільки сам поет десять років життя провів у нескінченних подорожах, то це, звісно, вплинуло і на його поетичні зацікавлення. Він пише про нові краєвиди, самотність окремого мандрівника, про враження та зустрічі з людьми, красу природи та відвіданих історичних місць, святинь. У метафоричному плані подорож – це ще й пізнання самого себе, пошук істини.

- Побут та повсякденне життя.

Басьо, як і всі японці, умів бачити глибокий сенс і красу в найпростіших, буденних речах, фокусуючись на дрібницях. В його віршах фігурують не лише явища природи, представники флори та фауни, а й незначні побутові предмети, як подорожня торба, бриль, плащ, миска, глек, рушник:

Що за чудеса –
В день без снігу та дощу
Вбрати плащ і бриль! [6, с. 149]

Ця увага до дрібниць є втіленням естетики вабі (простота, скромність), що дозволяє читачеві знайти глибокий зміст у конкретних образах.

- Самотність.

У віршах Басьо самотність не завжди асоціюється з сумом, досить часто вона є свідомим вибором, адже дозволяє усамітнитись для глибоких роздумів, медитації та, власне, творчості.

Зимня самота: Знов стою, засмучений, Спершися на стовп. [6, с. 109]	Люба самота! Тільки поля латочка, Місяць і квітки... [6, с. 132]
---	--

- Дзен-буддійські мотиви.

Беззаперечним є і вплив дзен-буддизму на творчість поета, релігії, яка поряд з іншими, формувала менталітет та національні особливості японців. Він пише про смирення, просвітлення, і про непостійність всього суцього:

Часто каже люд:
«Вік мина, мов блискавця!» –
Лиш мудрець мовчить [6, с. 145]

- Екзистенційні роздуми.

Басьо цікавився також темою життя і смерті, сенсу людського існування, пошуку істини. Сприйняття і прийняття смерті в Японії формувалося під впливом релігійних вірувань – синтоїзму та буддизму. Смерть є невід’ємною частиною циклу життя та переродження. В японській культурі спостерігаємо героїзацію смерті (самурайський кодекс «бусідо») та естетизацію.

Ні, я ще не вмер У дорозі без кінця Пізно восени... [6, с. 61]	Скінчене життя – Лиш на сонці літньому Сушиться вбрання... [6, с. 102]
--	--

При очевидній перевазі саме пейзажної тематики, всі інші теми органічно переплітаються, створюючи багатогранний світ поезії Мацуо Басьо. Його хайку інтригують читача своєю позірною простотою, за якою ховається глибокий філософський зміст.

Вивчення творчості Мацуо Басьо, і, власне, японського жанру хайку, попри усі виклики, може стати цікавим і захоплюючим процесом. Доцільно використовувати методи, які розвиватимуть образне мислення учнів. Це і написання власних поезій на задану тему, створення ілюстрацій до конкретних віршів Мацуо Басьо, поетична гра «Знайди пару». Після пояснення складних термінів «вабі» (скромна краса) та «сабі» (краса старовини, усамітнення), можна роздати учням хайку Басьо. Вони ж повинні класифікувати вірші за цими двома категоріями та обґрунтувати свій вибір, вказавши на ключові слова.

Для групової роботи можна роздати учням невеликий текст (опис природи), який містить багато зайвих прикметників, порівнянь. Їхнє завдання – трансформувати його у хайку, тобто скоротити до 17 складів, залишивши найбільш вагомні образи та дієслова. Таке завдання вимагає особливої концентрації уваги, вчить лаконізму та розвиває креативні навички.

Висновки до розділу 4. Жанр хайку посідає особливе місце не лише в поетичній традиції японської культури, а в життя кожного японця. Лаконічна форма, окреслена рамками 5-7-5 складів, спонукала авторів до мовної ощадливості, підтекстовості та недомовленості. Хайку – це не лише поезія, це

філософія, спосіб пізнання світу та діалогу з ним. Упродовж кількох століть історії розвитку цей жанр зазнав значних трансформацій як на змістовому, так і формальному рівнях. Автори, відчувши певну обмеженість замкнутої форми, дозволяли собі порушувати силабічний принцип щодо 17 складів у рядках. На тематичному рівні хайку, початково пов'язаний лише з природою та зміною пір року, з часом охоплює широкий спектр тем, які відображають глибину внутрішнього світу людини, різноманіття людського досвіду та навколишнього світу. Цим зумовлена актуальність хайку та привабливість його для читачів у всьому світі.

Найвидатнішим майстром хайку вважається Мацуо Басьо, який відіграв ключову роль у перетворенні жанру на високе мистецтво. Його вірші сповнені глибини, філософського змісту та естетичної витонченості. Зазнавши впливу дзен-буддизму, Басьо цінував красу навколишнього світу, усвідомлював, що все існуюче є тимчасовим і непостійним. Басьо часто звертається у своїй творчості до речей, на перший погляд, не вартих уваги. Тут знову ж таки він керується принципом «дзен» з його проголошенням цінності всього, що нас оточує.

Ознайомлення з японською поезією у шкільному курсі виховує естетичний смак учнів, вчить їх бачити красу в простому, буденному, у дрібницях. Це розвиває спостережливість та здатність цінувати красу навколишнього світу – природи, міського пейзажу, повсякденних речей. Як літературний жанр, хайку розвиває образне мислення та чіткості та стислості формулювань, що є цінною навичкою у повсякденному житті.

РОЗДІЛ 5

ВИВЧЕННЯ ЯПОНСЬКОЇ ПРОЗИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ

5.1. Мала проза Рюноске Акутагави: теми, мотиви, новаторство

Майже всі навчальні програми пропонують для вивчення учням сьомого класу творчість Рюноске Акутагави (1892–1927), одного з найвидатніших японських письменників-модерністів. Акутагава є майстром короткої прози, яка позначена глибоким психологізмом, філософським підтекстом та незвичністю сюжетів. Популярність письменника пояснюється тим, що він модернізував жанр оповідання в японській літературі, поєднавши традиції східної та західної культур. Інтерес до світової літератури виник під час його навчання в Токійському університеті на відділенні англійської літератури. Знання англійської мови відкрило Акутагаві загадковий світ інших письменників, під впливом яких поступово формувався і власний стиль молодого автора.

Тематика творчості митця досить розмаїта, однак Акутагава рідко використовував оригінальні сюжети. Значно більше цікавився сюжетами з минулого – з традиційних китайських, японських і, меншою мірою, європейських джерел. Наскрізною ниткою крізь творчість письменника проходить тема моралі та естетичного пізнання світу. Поняття «добра і зла», «життя та смерті», «красивого і потворного», «релігії та віри» є важливими для кожної людини, адже іноді буває складно обрати правильний шлях у житті. Саме на цій темі і зосередились укладачі навчальних програм із зарубіжної літератури.

Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року) (автори: Ніколенко О. та ін.) пропонує сфокусуватися передовсім на морально-етичній проблематиці твору «Павутинка», а саме особистій відповідальності людини як її розуміє буддизм. Вищезгаданий твір вивчається у сьомому класі, адже його зміст і тематика цілком відповідають віковим особливостям учнів. Хоча сюжет новели

на перший погляд здається простим і зрозумілим для юної аудиторії, її філософський зміст глибокий і спонукає до роздумів.

Обов'язково слід звернути увагу на жанрову природу твору – новела-притча, та пояснити учням особливість такої синкретичної форми. Образна система та символіка «Павутинки» можуть бути дещо незвичними для українського читача, з огляду на національну приналежність автора. А тому перед учителем стоїть нелегке завдання пояснити відмінність східної та західної картин світу, ознайомити із вченням буддизму. Учням пропонується до вивчення також термінологічний мінімум, а саме такі поняття, як алегорія, новела, символ. Рубрика «Медіатекст» рекомендує для перегляду кінострічку «Павутинка» (режисер: А. Ісідзука, Японія, 2009), що дозволить проаналізувати новелу ще й в компаративному ключі.

Позитивним моментом є те, що програма звертає увагу й на переклади творів українською мовою (рубрика «Україна і світ»). Останніми роками творчість Акутаґави активно перекладається українською. Найвідомішим перекладачем є Іван Дзюб, який і відкрив японського прозаїка українському читачеві ще в 1969 році (оповідання «Мандарини»). Наступного року він переклав і новелу «Павутинка». Захоплювались творчістю Акутаґави ще й такі українські перекладачі, як Геннадій Турков і Василь Бойко.

Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Волощук Є., Слободянюк О.) більший акцент робить на особистості самого письменника, біографії та впливу буддизму на його творчість. У цій програмі рубрика, яка висвітлює зв'язки літератури з іншими видами мистецтва та явищами культури називається «культурний контекст» (КК). Вона пропонує учням переглянути стрічку А. Куросави «Рашьомон» та відшукати в ній сюжети новел Акутаґави. Вважаємо не зовсім доречним пропонувати семикласникам чорно-білий фільм 1950 року, який, вочевидь, юною аудиторією не сприйметься навіть візуально. Також в основі кінострічки, окрім «Рашьомону», покладено ще й сюжет новели «У чагарнику», яка за змістом більше орієнтована на дорослу аудиторію. Фільм

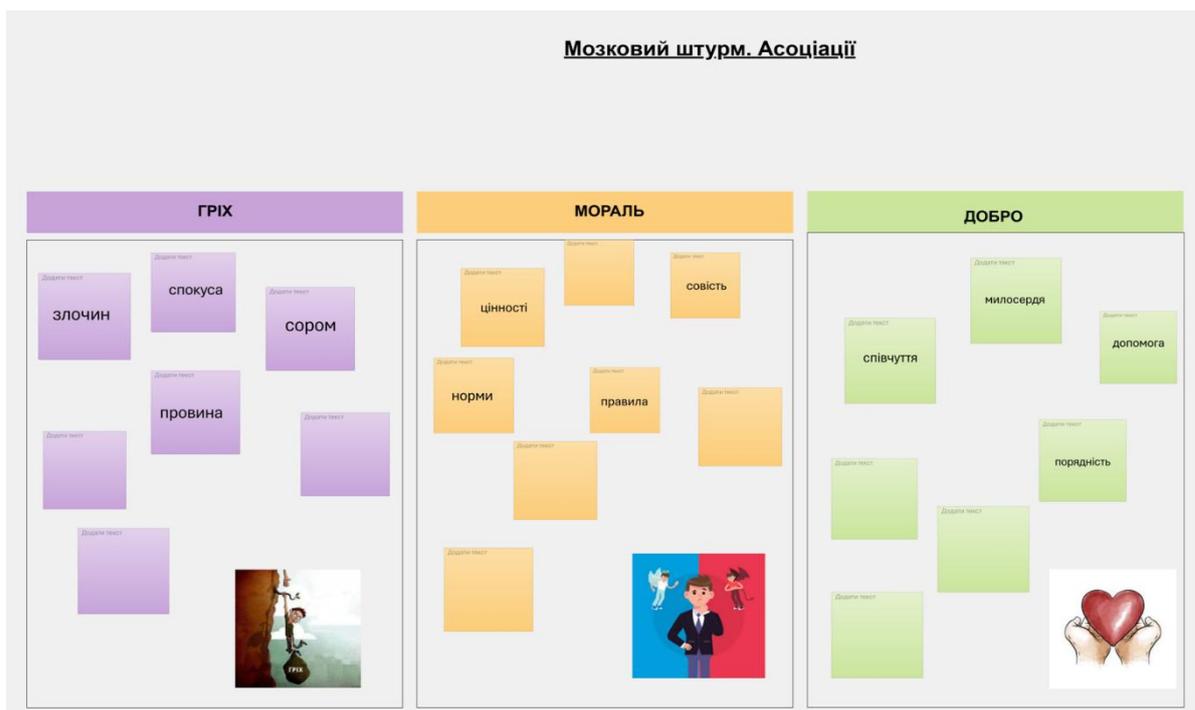
містить чутливі сцени і торкається досить важких тем, а саме сексуального насильства, вбивства та самогубства, що можуть бути незрозумілими або неправильно потрактовані дітьми такого віку.

Альтернативою може стати 12-серійний аніме-серіал «Aoi Bungaku Series» (Класичні історії), що вийшов у 2009 р. Він створений за творами чотирьох відомих японських письменників першої половини ХХ століття – Осамі Дадзай, Сакагуті Анго, Нацуме Сосекі та, власне, Рюноске Акутагави. Одинадцята і дванадцята серії присвячені творчості Акутагави, а саме його новелам «Павутинка» та «Муки пекельні». Серіал, на жаль, поки не перекладено українською, але можна переглянути з дітьми на уроці невеличкий фрагмент, аби зануритись в атмосферу описаних подій.

Новела «Павутинка» вперше була опублікована 1918 року в журналі «Червоний птах», який мав великий вплив на розвиток японської дитячої літератури і популяризував ідеї естетичного виховання. Рюноске Акутагава обирає форму притчі, коротка форма якої дозволяла ненав'язливо розповісти про важливі речі та філософські істини. Аналізу твору має передувати знайомство дітей з японською культурою та віровченням буддизму. Для цього вчитель може використати презентації, короткі відео чи віртуальні екскурсії. У творі є чимало символів (лотос, павутинка, пекло), які варто обговорити окремо. Адже лотос – це символ, який більше властивий східній культурі. В Японії лотос вважається священною квіткою, пов'язаною з буддизмом. Він символізує вчення Будди, утілюючи духовну чистоту, досконалість, мудрість.

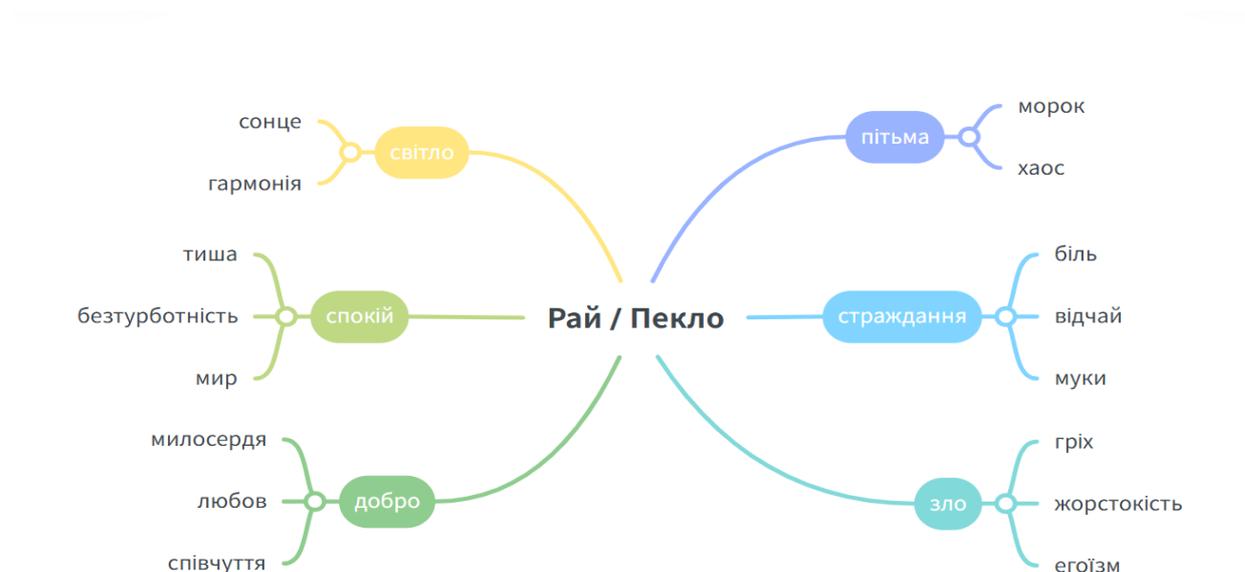
Розвитку критичного мислення сприятиме завдання, в якому школярам пропонується обміркувати поведінку злочинця Кандати і написати продовження твору, в якому персонаж отримав би другий шанс. Чи використав би він його. Або ж уявити себе на місці Будди і запропонувати свої дії щодо Кандати. Окрім традиційної роботи з текстом важливо задіювати також інформаційні технології. Зокрема, інтерактивні дошки (Miro, Microsoft Whiteboard) можна використати для «мозкового штурму»: запропонувати дітям дібрати асоціації до слів «гріх», «мораль», «добро».

Табл. 2. Дошка, створена за допомогою програми Microsoft Whiteboard.

Цікавим завданням буде створення ментальних мап, на яких школярі розміщуватимуть свої асоціації з Раєм та Пеклом. Можна використовувати ключові слова, символи, зображення. Великий вибір можливостей для роботи з такими картами пропонують додатки Coggle (coggle.it), MindMeister (mindmeister.com) та Miro (miro.com), що мають безкоштовні версії і є зручними у використанні.

Табл. 3. Дошка, створена за допомогою програми Miro

Для групової роботи можна провести урок у вигляді «літературного суду»: «Суд над Кандатою». Поділяємо клас на окремі групи: прокурори, «адвокати», свідки, підсудний, судді, інші грішники, Будда. Проводимо уявний судовий процес, на якому розглядатиметься справа проти Кандати. Структура суду така: прокурори звинувачують, адвокати захищають, свідки дають «покази», судді виносять вирок.

Поглибити вивчення прози Р. Акутаґави можна на уроках позакласного читання вже у 9-му класі. І тут учитель вже більш вільний у своєму виборі, оскільки сам обирає тексти для вивчення. Вважаємо доцільним розглянути саме новелу «Муки пекельні», в якій досить глибоко і по-новому розкривається тема мистецтва. Події новели відбуваються в епоху Хейан (794–1185 рр. н.е.), яку часто називають «Золотим століттям» культурного розквіту Японії. Саме тоді відбулося становлення унікальної японської культури, яка, відокремившись від Китаю, набула самобутніх рис. Відчуті дух того часу школярі можуть, долучившись до спільної роботи над презентацією про особливості епохи Хейан, її культуру, а особливо живопис. Для спільної роботи в реальному часі зручно використовувати додатки Google Presentations чи Canva Presentations.

У новелі Акутаґава створює цілком модерністський образ митця, який жив лише заради мистецтва, і лише мистецтвом. Автор не відразу знайомить нас із головним героєм, спочатку повідомляється про його мистецький витвір – картину «Муки пекельні», яку названо «страшним видовиськом». Відповідним є й і портрет самого художника: *«Він був невисокий, худорлявий, – одна шкіра та кості, – натурою злостивий. Щоразу, як навідувався до пана Хорікави, одягався в темно-жовте карітіну, голову покривав момієбосі. Як на свій вік, то губи мав занадто червоні, тим-то враження від нього було моторошне, як від звіра»* [1, с. 33].

Неодноразово художник порівнюється із дияволом, що є звичним для модерністської естетики: *«Я чула, що той маляр ставав якийсь біснуватий, коли згадував про картину. Так само і тепер його погляд блискав справжнім божевіллям»* [1, с. 49]. Зі слів заздрісників, від картин художника чувся сморід

трупів, а жінки, чії портрети малював, невдовзі помирали. Тут можна зацентувати увагу дітей на відмінностях Йосіхіде від образу митця у творах романтиків, де він уподібнюється до Генія, Творця. Йосіхіде – це ще й ім'я мавпи, яка жила при дворі та розважала його мешканців. Є нерозривний зв'язок між двома Йосіхіде, і передовсім це любов до доньки художника. Мавпа є світлою стороною митця, уособлює все те людське, що той, на жаль, втратив. Тому саме вона, а не батько, кидається у вогонь до своєї господині.

Одержимість Йосіхіде мистецтвом зробила його відлюдником, який жив осторонь суспільства, не розумівся навіть власними учнями. Лише мистецтво стало сенсом його існування, але й джерелом найприкріших страждань. Заради мистецтва художник готовий піти на злочин, віддати власне життя і своєї дитини. Його охопив стан якогось дикого екстазу, коли він побачив палаючу карету зі своєю донькою всередині: *«На його обличчі тоді була якась хижа зловісна врочистість, що межує з суворістю короля звірів – лева, який тільки в сні може привидітися»* [1, с. 54].

Йосіхіде – досить суперечливий персонаж, в якому однаково поєдналося божественне і демонічне, людське і тваринне. Переступивши через власну совість, морально-етичні принципи, він обирає Мистецтво. Але ця жертва не була оцінена, бо по закінченню картини художник скоїв суїцид і зникнув, забутий усіма: *«Та минув уже не один десяток років, тож надгробок, напевне, полунався від негоди і заріс мохом, як на могилі споконвіку невідомої людини»* [1, с. 55].

У новелі автор порушує низку морально-етичних питань – добро/зло, любов/ненависть, божевілля/геніальність. Та основне з них – «Чи є щось вище за мистецтво?». «Муки пекельні» – це не лише назва картини Йосіхіде, це ще й стан душі художника, який заради мистецтва переступив усі дозволені межі.

Отож, вивчаючи у школі новелу «Муки пекельні» можна залучити учнів до дискусії: «Наскільки правильними та морально-етичними є вчинки художника Йосіхіде?», «Чи повинен Геній нести відповідальність за свої дії?». Або ж можна запропонувати школярам створити віртуальний щоденник

Йосіхіде, де він міг би фіксувати перебіг своєї роботи над картиною (думки, емоції, розчарування).

У новелі є чимало слів і понять, які можуть бути не зрозумілими учням. Результатом їхньої пошукової роботи та глибшого проникнення у східну культуру стане створення термінологічного словничка (садайдзін, карігіну, хакама, акоме, момієбосі та ін.).

Творчість Рюноске Акутаґави варта розгляду в закладах середньої освіти з низки причин:

- Світове визнання. Рюноске Акутаґава – один з найвідоміших японських письменників ХХ століття, популярність якого вийшла далеко за межі його часу та країни. Він поєднав класичну японську естетику з європейським модерністським баченням.
- Приналежність до іншої культури. Творчість Акутаґави знайомить школярів із незвичним світом Японії, багатством її культури, традиціями, віруваннями, відомими історичними епохами.
- Письменницька майстерність. Прозі Акутаґави властива сюжетна динаміка, несподівані повороти та глибокий символізм (павутинка, лотос, пекло). Отож спонукає читача до глибокого занурення у текст, критичного мислення. Акутаґава відомий своєю лаконічною, але надзвичайно виразною мовою. Він майстерно використовує різні літературні прийоми: іронію, гротеск, метафори та алюзії на світову літературу, філософію та релігію.
- Універсальні теми та актуальність. Попри те, що Акутаґава часто звертається до японських легенд, народних переказів чи історичних подій, все ж теми його оповідань є універсальними та актуальними для будь-якого часу і культури. Це дозволяє учням розширити свій кругозір та краще зрозуміти себе і навколишній світ.
- Формування ціннісних орієнтирів. Морально-етичні питання, над якими розмірковує письменник у своїх творах, сприяють формуванню в учнів

власних ціннісних орієнтирів, розвитку критичного мислення та здатності до самостійного вибору правильного рішення.

5.2. Самобутність японської культури у творчості Ясунарі Кавабати («Тисяча журавлів»)

Творчість Ясунарі Кавабати (1899–1972), одного з найвизначніших прозаїків ХХ століття, вивчається в 11-му класі. Це перший японський письменник, якому 1968-го року було вручено Нобелівську премію за «письменницьку майстерність, що пристрасно виражає сутність японського способу мислення та втілює дух національної культури». І справді, як ніхто інший, Кавабата у своїй творчості тримався традицій, прагнучи познайомити західного читача з особливим світом своєї країни та її мешканців.

Ясунарі Кавабата народився 11 червня 1899 р. в місті Осака в освіченій і заможній родині лікаря. У дитячому віці втратив майже всіх своїх рідних – батька, матір, бабусю та сестру, що, поза сумніву, вплинуло на його подальше життя. Відтак тема смерті стає наскрізною для творчості письменника. Вихованням Ясунарі займався дідусь, який теж помирає, коли хлопцю було шістнадцять.

У 1920 р. Кавабата вступає до Токійського університету на факультет англійської літератури, однак на другому курсі обирає японську літературу. Разом із групою молодих письменників засновує журнал «Бунгей дзідай» («Сучасна література»), що став рупором модерністського напрямку в японській літературі – неосенсуалізм. Учасники групи перебували під сильним впливом модерністських письменників Заходу – Джеймса Джойса і Гертруди Стайн. Вважали, що література не повинна бути лише копією об’єктивної дійсності, вона завжди плід суб’єктивних вражень, переживань, почуттів автора. Однак Кавабата, на відміну від інших, не відмовився від національних художніх традицій, класичних уявлень про прекрасне, щоразу підкреслюючи, що є східною людиною.

Для вивчення в одинадцятому класі навчальні програми МОН із зарубіжної літератури пропонують повість Я. Кавабати «Тисяча журавлів», яка лише на перший погляд видається розповіддю про кохання. Насправді це глибоко філософський твір, пронизаний естетикою, традиціями та звичаями, що визначають японську ідентичність. В основі сюжету – чайна церемонія, давній ритуал, який японці довели до рівня високого мистецтва. Його сутність полягала в тому, щоб дати можливість людині поміркувати над своїм життям, очистити душу від щоденної суєти і турбот.

Основні правила чайної церемонії:

1. Гармонія. Пошуки гармонії – призначення традиційного мистецтва японців. Йдеться не лише про гармонію у стосунках, а з навколишнім світом, природою.
2. Повага. Передбачає щирість та довіру між усіма учасниками церемонії. Чайний дім – це місце миру та спокою, куди не допускаються люди з поганими думками та енергетикою.
3. Чистота. Як фізична чистота, так і духовна – чистота думок та помислів.
4. Спокій. Створення атмосфери спокою, яка необхідна для рівноваги духу.

Звернутися до одного з найбільш шанованих в Японії національних ритуалів Кавабату змусила та вульгарність, яка охопила сучасні чайні церемонії. Письменник порушує проблему спадкоємності традицій, висловлюючи занепокоєння з приводу того, як його сучасники ставляться до традицій минулого, які є основою духовності нації.

Повість Кавабати звертає увагу й на інші грані японської культури:

- особливості японського етикету. Детально зображено взаємини між людьми, складнощі соціальних взаємодій. Японцям притаманна стриманість та ввічливість у стосунках з іншими. Найглибші почуття виражаються за допомогою тонких жестів, пауз або натяків;
- традиційний одяг (кімоно, табі). Детально описано одяг, який часто відповідає змінам пір року чи відображає внутрішній стан персонажів. *«Хоча на галереї було темно, Кікудзі здогадувався, що на Тікако довге спіднє кімоно з конопляного крепу»* [17, с. 195].

- побут та інтер'єр. Неодноразово згадується традиційний японський посуд – чашки «сіно» (виконані у стилі Сіно Сосіна (1441–1522), відомого майстра чайної церемонії) та «орібе» (в стилі Орібе Фурута). Японський інтер'єр упізнається за такими поняттями, як мідзуя (кімнатка для миття чайного посуду), татамі (традиційний японський мат, яким покривають підлогу в японських будинках), сьодзі (розсувна частина стіни будинку) тощо;
- символіка. Головним символом повісті є «тисяча журавлів» – малюнок, зображений на фуросікі (хустинці, в якій японці носять речі). Символізує довголіття та удачу, втілює як традиційну красу, так і відчуття неминучої загибелі;
- замилювання природою. Природа є не просто фоном, а активним учасником подій, що відображає особливе ставлення японців до природного світу. Зміна пір року, квітуча вишня (сакура) та специфічні види квітів, що прикрашають оселі – мають символічне значення, здебільшого вказуючи на швидкоплинну красу самого життя;
- буддизм. На тематичному рівні зв'язок з буддистським віровченням полягає у звертанні до тем непостійності, швидкоплинності життя, пошуку сенсу та просвітлення, потягу до краси;
- історичні постаті та митці минулого. Сен-но Рікю (1521–1591) – видатний майстер чайної церемонії, японський художник Нономура Содацу (?–1643), поети Мінамото Мунеюкі (?– 939) та Кі-но Цураюкі (?– 945) та ін.

Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Зарубіжна література 10–11 класи. Рівень стандарту» (2022) радить звернути увагу на українські переклади творів Я. Кавабати та екранізації літературних творів. Серед відомих японістів, які відкривають японського письменника українському читачеві, знову ж таки Іван Дзюб, Мирон Федоришин. На жаль, повість «Тисяча журавлів» і досі не екранізована, тож можна запропонувати учням для перегляду навчальне відео, яке познайомить з японською культурою. Або ж ілюстрації, які так чи інакше перегукуються з твором. Для прикладу,

1. Пізнання японської культури. Повість знайомить нас з японськими традиціями, естетикою, ритуалами та системою цінностей, відмінною від європейської.
2. Філософський зміст. Твір змушує замислитись про життя і смерть, красу і потворність, добро і зло, пам'ять і небуття, кохання і самотність.
3. Психологізм. Спостереження за внутрішнім світом персонажів, їхніми емоціями та переживаннями допоможуть зрозуміти мотивацію їхніх вчинків, що певною мірою підготує юного читача до дорослого життя з усіма складнощами людських стосунків.
4. Художня цінність ідіостилю. Стиль Кавабата досить впізнаваний – за зовнішньою простотою ховається глибокий зміст, поетичність, вишукана образність, меланхолійність та чуттєвість. Символізм, підтекстовість, натяки вимагають від читача уваги та ерудиції. Це чудова можливість для учнів зрозуміти специфіку східної літератури.
5. Світовий контекст. Ясунарі Кавабата є нобелівським лауреатом, а отже частиною світової літературної спадщини. Ознайомлення з його творчістю є важливим для формування цілісного уявлення про розвиток літератури.

Звісно, вивчення такого складного матеріалу вимагає від учителя передовсім ретельної підготовки та вибору найоптимальніших методів та прийомів роботи з текстом. Естетика східної культури може бути незвичною для українських учнів. Тут допоможуть візуальні матеріали (зображення Японії, чайної церемонії, японських будиночків, кімоно), фрагменти фільмів. Окрім того, Кавабата широко послуговується символами, які читач, не обізнаний з японською культурою, не завжди може зрозуміти. Наприклад, журавлі у східній культурі символізують надію, благополуччя та щастя, а чайні чашки – це не просто посуд, а символ культурної пам'яті нації. Без розуміння цих символів буде важко правильно інтерпретувати текст.

Можна використати і нетрадиційні форми роботи з твором, наприклад запропонувати учням, завчасно поділивим на групи, дослідити одне з

культурологічних явищ, описане у повісті: чайна церемонія, дзен-буддизм, ікебана, кімоно, японський посуд. Результати представити у вигляді міні-презентацій. Можна створити глосарій термінів у спільному Google Doc, де учні збиратимуть і пояснюватимуть незнайомі терміни та поняття з японської культури, які їм трапилися в повісті (фуросікі, кімоно, тядо, сьодзі тощо). Досить незвичною формою уроку постане інсценізація фрагментів чайної церемонії. Важливо максимально точно відтворити атмосферу, особливості ритуалу, поведінку та діалоги учасників церемонії. Домашнім завданням можна запропонувати учням створити альтернативну історію, наприклад про одруження Кікудзі та Юкіко.

Висновки до розділу 5. Включення японських письменників до шкільних програм із зарубіжної літератури є необхідною умовою формування культурної компетентності учнів. Так вони зможуть розширити світогляд та пізнати унікальність східної культури через окремі тексти. У програмах МОН проза представлена іменами Рюноске Акутагави та Ясунарі Кавабати, що вивчаються на різних рівнях освіти. Твори інших письменників запропоновано у списках для додаткового прочитання (Кобо Абе, Харукі Муракамі). Творчість Р. Акутагави, одного з найвидатніших модерністів японської літератури, стане цінним матеріалом для поглиблення знань про новелістичний жанр. Його новелам притаманний психологізм, універсалізм, зв'язок із західною культурою та глибокий філософський зміст, що стане в нагоді при обговоренні важливих морально-етичних, культурно-історичних питань, а також для розвитку аналітичних навичок учнів.

Не менш важливим є й вивчення творчості першого нобелівського лауреата з японської літератури Ясунарі Кавабати. Його твори, на відміну від попереднього автора, міцно тримаються традиції і дозволяють зануритися в унікальну естетику, філософію та менталітет Японії. Поетичність письма Кавабати, глибокий символізм та недомовленість розвивають образне та критичне мислення, навчають читати «поміж рядків».

Вивчення японської прози розвиває також міжпредметні зв'язки, адже література тісно пов'язана з історією, культурою, мистецтвом та філософією країни. Складність пояснювального матеріалу та специфіки культури Сходу можна долати за допомогою нетрадиційних методів навчання (дискусія, літературний суд, групова робота, моделювання чайної церемонії, рольові ігри) та інформаційних технологій (створення мультимедійних презентацій, візуальних проєктів, віртуальних екскурсій, онлайн-дошок та кросвордів). У поєднанні із традиційними методами це дозволяє зробити освітній процес захопливим, глибоким і незабутнім.

ВИСНОВКИ

Культура Сходу приваблює сучасного читача своєю унікальністю, яскравою естетикою, філософською глибиною та символізмом. Тож уведення японських авторів до обов'язкового вивчення у ЗЗСО веде до розширення культурного горизонту учнів, їхнього загально-освітнього розвитку та формує низку ключових навичок та особистісних якостей.

Вивчення японської літератури в українських школах є необхідним з низки причин. Вона не лише знайомить з іншою культурою, іншою картиною світу, мисленням східної людини, а й розширює світогляд учнів та сприяє міжкультурному діалогу. Японська література завдяки своїй витонченості, чуттєвості, поетичності, символізму та увазі до деталей розвиває естетичний смак школярів. Вона також неабияк сприяє образному мисленню, оскільки активно послуговується такими прийомами, як натяк, підтекст, недомовленість.

Звісно, включення японської літератури в шкільну програму є завданням надскладності, оскільки потребує ретельного відбору творів та їх якісних перекладів, адаптації до віку учнів та поля їхніх зацікавлень. Модельні навчальні програми із зарубіжної літератури Міністерства освіти і науки України розроблені різними авторськими колективами, а тому і пропонують різний погляд на вивчення японської літератури. Загалом варто відзначити системний підхід у доборі текстів, різножанровість запропонованого матеріалу. Від вивчення народних казок у 5-6 класах учні поступово переходять до ознайомлення з японською лірикою, і вже у старшій школі знайомляться зі здобутками прози.

Поезію і прозу представляють найяскравіші представники японської літератури, тож включення їх до переліку є цілком закономірним явищем. Укладачі програм здебільшого одноголосні у своєму виборі – творчість Мацуо Басьо є найкращим репрезентативним матеріалом для представлення східного жанру хайку. Мала проза представлена новелістикою одного з найяскравіших японських модерністів Рюноске Акутагави, а повість «Тисяча журавлів»

Ясунарі Кавабати познайомить учнів із творчістю нобелівського лауреата. На жаль, поза увагою укладачів опинилася японська драматургія. Можливо, через відсутність українських перекладів чи складністю такого матеріалу для юної аудиторії.

Східна картина світу відрізняється від західної передовсім тому, що формувалася під впливом різних філософських та релігійних систем (синтоїзм, буддизм, конфуціанство, даосизм). Людина Сходу над усе цінує гармонію з природою та світом, красу в найменших дрібницях, простоту, символізм та витонченість. Важливе місце в житті кожного японця займає література, яка поряд із живописом належить до ключових мистецтв японської культури.

Знайомство із японською літературою цілком доречно починається з казки. Невеликий обсяг, цікавий сюжет, проста форма – все це відповідає віковим особливостям сприйняття школярів. Окрім того, казка є універсальним жанром для дітей усього світу, що вибудовує «місток» між українською культурною традицією та незнайомою японською, полегшуючи сприйняття. Казки є джерелом народної мудрості, тож знайомлять із головними японськими цінностями, такими як повага до старших, цілеспрямованість, працелюбність, вірність обов'язку та сміливість. Ключовими елементами поетики японської народної казки є тісний зв'язок із природою, традиційні міфологічні персонажі (оні), змалювання побуту, філософія доброчесності, поваги та самопожертви.

Компаративний аналіз казок «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізінчик» та його українського відповідника «Хлопчик-Мізінчик» дозволив виявити значну сюжетно-змістову схожість (образ крихітного героя, подорож-випробування, ініціація), що свідчить про універсальність фольклорних мотивів. Водночас, було чітко окреслено національні відмінності на рівні символіки, предметного світу (японський меч, паличка для їжі проти традиційних українських атрибутів) та ідейно-естетичного наповнення. Ці відмінності і є носіями яскравого національного колориту. Отже, національний колорит японських казок є надзвичайно важливим елементом, який через призму компаративного

аналізу дозволяє краще ознайомитися з японською культурою та унікальністю її фольклорного спадку.

Жанрова система японської літератури розвивалася впродовж століть, та все ж її основні здобутки пов'язані передовсім з лірикою – жанрами хайку і танка. Унікальність цих жанрів у їх лаконічності та простоті, що в поєднанні з глибоким філософським змістом утворює поезію концентрованого змісту, глибокого символізму та прихованих сенсів. Це поезія натяку, недомовленості, підтекстовості, коли читач змушений ставати співавтором.

Основні засади поетики хайку сформулював Мацуо Басьо, який і відіграв ключову роль у перетворенні жанру на високе мистецтво. Це «вабі» (з яп.: «сум», «печаль»); «сабі» (з яп.: «відчуття старовини»); «сіорі» (з яп.: «в'янення», «змарніння»); «хосомі» (з яп.: «тендітність», «витонченість»); «карумі» (з яп.: «простота», «легкість»); «фуюкі-рюко» (з яп. – «сталість; мінливість») –принципи, яких поет намагався дотримуватись і у своїй творчості. Його вірші, сповнені глибини, філософського змісту та естетичної витонченості, стали зразком канонічного хайку. Хайку – це не лише поезія, це філософія, спосіб пізнання світу та діалогу з ним. Під впливом західних віянь, що стали відчутними з епохи Мейдзі, автори розширювали тематику хайку з лише пейзажно-філософської, до інтимної, соціально-побутової, історичної тощо. Все частіше порушувався силабічний принцип щодо 17 складів у рядках, що, як виявилось, теж обмежував лет думки.

Ознайомлення з японською поезією у шкільному курсі виховує естетичний смак учнів, вчить їх бачити красу в простому, буденному, у дрібницях. Це розвиває спостережливість та здатність цінувати красу навколишнього світу – природи, міського пейзажу, повсякденних речей. Як літературний жанр, хайку розвиває образне мислення та чіткості та стислості формулювань, що є цінною навичкою у повсякденному житті.

Основні здобутки японської прози здебільшого пов'язані з двадцятим століттям, епохою модернізму. У програмах МОН проза представлена іменами Рюноске Акутагави та Ясунарі Кавабати, що вивчаються на різних рівнях

освіти. До додаткового переліку потрапили Кобо Абе та Харукі Муракамі, творчість яких хоча й закорінена в японську культуру, все ж дуже тісно пов'язана з європейським світом.

Рюноске Акутагава, один з найвидатніших модерністів японської літератури, працював здебільшого у новелістичному жанрі. Зазнавши чималого впливу західної літератури, він активно послуговувався прийомами західної поезики, порушував універсальні теми, цікавився химерним світом людської психіки. На прикладі його творів можна вивчати глибокі морально-філософські проблеми, особливості японської культури та майстерність короткої прози, а також розвивати аналітичні навички учнів.

Не менш важливим є й вивчення творчості Ясунарі Кавабати, першого японського лауреата Нобелівської премії з літератури. Його твори, на відміну від попереднього автора, міцно тримаються традиції і дозволять зануритися в унікальну естетику, філософію та менталітет Японії. Вони навчають не стільки конкретних морально-етичних правил, скільки особливого, естетичного сприйняття світу. Письменник навчає бачити красу не лише у великих чи ідеальних речах, а й у простоті, швидкоплинності та навіть недосконалості, як от мистецтво кінцугі.

Вивчення японської літератури розвиває також міжпредметні зв'язки, адже вона тісно пов'язана з історією, культурою, мистецтвом та філософією країни. Складність пояснювального матеріалу та специфіки культури Сходу можна долати за допомогою нетрадиційних методів навчання (дискусія, групова робота, літературний суд, рольові ігри) та інформаційних технологій (створення мультимедійних презентацій, карти подорожей, візуальних проєктів, віртуальних екскурсій, онлайн-дошок та кросвордів). У поєднанні із традиційними методами це дозволяє зробити освітній процес захопливим, глибоким і незабутнім.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акутагава Р. Брама Расьомон : новели, есеї / пер. В. С. Бойко ; Ін-т л-ри ім. Т. Шевченка НАН України. Харків : Фоліо, 2009. 508 с.
2. Аністратенко Л. Японські поети : біогр. слов / Ін-т філол. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 365 с
3. Антологія японської поезії. Хайку XVII – XX ст. Київ: Дніпро, 2002. 361 с.
4. Бабаян Ю. Роль казки у розвитку творчої уяви молодших школярів. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія : Педагогічні науки. 2013. Вип. 123(2). С. 30–34. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2013_123\(2\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2013_123(2)_10).
5. Бак С. Птах, який може долетіти до зірок... Літературна вітальня – діалог з Японією. *Всесвітня література в сучасній школі : Науково-методичний журнал*. Київ : Педагогічна преса, 2011. № 9. С. 23–25.
6. Басьо М. Поезії: [вірші хоку] / пер. з яп., вступ. ст. та прим. В. Панченка. 2-е вид. Київ : Веселка, 2016. 310 с.
7. Бондаренко І. Розкоші і злидні японської поезії: японська класична поезія в контексті світової та української літератури. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 566 с.
8. Бондаренко І. Японська література XX століття : підручник. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2021. 518 с.
9. Борисова В. Поезія Мацуо Басьо. *Матеріали XXVII наукової конференції здобувачів вищої освіти «Історичний досвід і сучасність»: статті /* відп. ред. В. М. Букач. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. 2021. Вип. 41. С. 26–39.
10. Братко В. Вивчення чарівної казки в культурологічному контексті. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2013. № 9. С. 20–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2013_9_6.

11. Гузь О. Орієнтовне поурочне планування уроків світової літератури. 11 клас. Академічний рівень. *Зарубіжна література в школах України*. 2011. № 11. С. 28–33.
12. Гузь О. Система уроків з вивчення повісті Ясунарі Кавабата «Тисяча журавлів». *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України: Науково-методичний журнал*. Київ : Вид-во «Антросвіт», 2013. №1. С. 26–36.
13. Демедюк М. Відтворення духовної та матеріальної культури українців у народних казках. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2011. Вип. 16. С. 87–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2011_16_22.
14. Єфименко В. Сучасні інтерпретації традиційних казкових сюжетів. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]*. Сер. : Філологічна. 2012. Вип. 27. С. 170–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_27_53.
15. Золота книга казок: Укр. нар. казки: для ст. шк. віку / Упоряд., передм. та приміт. Л. Дунаєвської; іл. І. Вишинського; худож. оформл. В. Вересюка. Київ : Веселка, 1990. 431 с.
16. Йовенко Л. Концепти героїки чарівної казки. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 8(1). С. 57–63. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_8\(1\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_8(1)_10).
17. Кавабата Я. Країна снігу : оповідання, повісті / пер. з яп. І. Дзюб. Київ : Дніпро, 1976. 223 с.
18. Качуровський І. Строфіка: Підручник. Київ: Либідь, 1994. 272 с.
19. Комарницька Т. Сучасна японська літературна мова: теорет. курс: [в 2 т.] / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, Т. 1. 2012. 318 с.
20. Костенко Н. Українське віршування ХХ століття: навч. посібник. Київ : ВПЦ «Київський ун-т», 2006. 287 с.
21. Кулачинська В. Красою Японії народжений. *Світова література*. Київ : Шкільний світ, 2015. лют. (№ 4). С. 9–33.

22. Кулачинська В. Прекрасне як естетична категорія у західній і східній культурних традиціях XIX – середини XX ст. *Зарубіжна література*. Київ, 2009. 9 (берез.). С.13–17.
23. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
24. Мірошникова К. «Якщо у твоєму серці квітуча слива...». Поезія М. Басьо. *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 1996. № 3. С. 34–37.
25. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>
26. Мокляк Л. Казка як джерело формування духовної культури людини. *Вісник Національного авіаційного університету*. Філософія. Культурологія. 2012. № 1. С. 116–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2012_1_30.
27. Навчальні програми для 10-11 класів (Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, 2011 рік). *Зарубіжна література*. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.zarubizhna.literatura-10-11-standart.pdf>
28. Наумовська Н. Міфологізм японської народної казкової прози легендарного типу. *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 37(2). С. 98–107. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2013_37\(2\)__17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2013_37(2)__17).
29. Недашківська Я. Японія у другій половині XX – на початку XXI ст. Роман Ясунарі Карабата «Тисяча журавлів». *Історія та правознавство : Науково-методичний журнал*. Харків : «Основа», 2014. № 34–36. С. 46–59.
30. Ніколенко О. Із історії жанрів японської лірики (танка, ренга, хоку). *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*. Серія «Філологічні науки». Полтава, 2003. Випуск 3 (30). С. 62–67.

31. Ніколенко О. Квіти з Японії. *Всесвітня література в сучасній школі : Науково-методичний журнал*. Київ : Педагогічна преса, 2016. 3. С. 6–11.
32. Ніколенко О. Лірика й філософія. *Зарубіжна література*. Київ, 2016. січ. (№ 1). С. 11–23.
33. Ніколенко О. Сучасний урок зарубіжної літератури. 5-11 : посібник для вчителя. Київ : Видавничий центр «Академія», 2003. 288 с.
34. Паламар С. Розвиток літературних компетенцій п'ятикласників у процесі вивчення фольклорної казки. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2013. № 6. С. 41–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2013_6_15.
35. По одному віршу ста поетів (1235 р.): зб. яп. класич. поезії VII–XIII ст. / пер. з яп.; комент., передмов. І. Бондаренко; худож. Хокусай Кацусіки. Київ : Грані-Т, 2008. 232 с.
36. Рубель В. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність. Київ : Аквілон-Прес, 1997. 256 с.
37. Савченко М. Кавабата Ясунарі – «красою Японії народжений». Повість «Тисяча журавлів». *Зарубіжна література в школі : Науково-методичний журнал*. Харків : «Основа», 2012. № 5. С. 25–31.
38. Ткаченко А. Мистецтво слова (вступ до літературознавства): підручник для студ. гуманіт. спец. внз. Київ : Правда Ярослави́чів, 1998. 448 с.
39. Фока М. Дзен-буддійські мотиви у хайку Мацуо Басьо. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2017. Вип. 9. С. 167–177.
40. Фока М. Поетика підтексту в літературно-художніх системах Сходу і Заходу: монографія. Кропивницький : МПП «Антураж А», 2018. 477 с.
41. Черевченко В. Міфологічні витoki української народної чарівної казки. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2009. Вип. 4. С. 236–240. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2009_4_94.
42. Шкаруба Л. Хризантема і меч: японська культура і Мацуо Басьо. *Зарубіжна література*. 2004. № 1. С. 45–50.
43. Японська класична поезія [Текст] / пер. з япон. І. Бондаренка. Харків: Фоліо, 2008. 415 с.

44. Японська література: Хрестоматія. Том II (XIV–XIX ст.) / Упорядник Бондаренко І. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 696 с.
URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bondarenko_Ivan/Yaponska_literatura_Khrestomatiia_Tom_II_XIV_XIX_st.pdf?PHPSESSID=1nk6k5aict9302g1sl00ne7vs7
45. Японська література: Хрестоматія. Том I (VII–XIII ст.) / Упорядники: Бондаренко І., Осадча Ю. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 562 с.
46. Японська поезика : хрестоматія / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філол. ; [упорядкув., передм., комент.: І. Бондаренко, Ю. Осадча]. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2013. 258 с.
47. Японські народні казки : для мол. шк. віку / упоряд., вступ. слово та переказ з яп. Івана Дзюба ; мал. Олени Михайлової-Родіної. 2-ге вид., зі змін. Київ : Веселка, 2017. 150 с.
48. Японські прислів'я та приказки / упор. І. Чирко; авт. передм. В. Мазурик; пер. з япон. М. Федоришина. Київ : Дніпро, 1989. 192 с.
49. Ясунарі Кавабата «Тисяча журавлів»: матеріали для вивч., літ.-крит. нарис про життя та творчість / упоряд.: О. В. Кеба, П. Л. Шулик. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2001. 104 с.
50. Davis F. H. Myths and legends of Japan. London : George G. Harrap, 1912.
URL: <https://archive.org/details/mythslegendsofja00davi/page/n7/mode/2up>
51. Suzuki D. T. Zen Buddhism and its influence on Japanese culture. Kyoto: The Eastern Buddhist society, 1938. URL: <https://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-idx?c=genpub;idno=AFZ6295.0001.001>